

Atıf (cite): Özdemir, Engin (2022). Gösterge birlikteliklerinin anlamlı dizgelere dönüşümünü “alımlama” kavramı ve R. Barthes’in göstergebilimsel serüveni ışığında tartışmak, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 5, 118-151.

Gösterge Birlikteliklerinin Anlamlı Dizgelere Dönüşümünü “Alımlama” Kavramı ve R. Barthes’in Göstergebilimsel Serüveni Işığında Tartışmak

Engin ÖZDEMİR¹

Gösterge Birlikteliklerinin Anlamlı Dizgelere Dönüşümünü “Alımlama” Kavramı ve R. Barthes’in Göstergebilimsel Serüveni Işığında Tartışmak

Özet

Fransız göstergebilimci Roland Barthes’in yapısalcılıktan post-yapısalcılığa doğru seyreden göstergebilimsel serüveni, metinlerin anlam üretme dinamiklerini açıklamada kurucu zeminin farklılaşmasına neden olan “anlamlılığın kaynağı ve dayanağı” sorununun ve dolayısıyla gösterge birlikteliklerinin anlamlı dizgelere dönüşme sürecinin gözlemlenebilmesine uygun bir düzlem sunar. Yapısalcılığın ilkeleriyle yola çıkan Barthes, kendi kuramsal ve entelektüel yolculuğunda ilerledikçe yapısalcılığın sınırlarını zorlamaya başlar; ondan bütünü kopmadan dışına çıkmayı dener. Barthes’in serüveni boyunca metinlerarasılığın giderek önemini artırması, anlamlandırma etkinliğinde anlamlandırıcı tarafı öne çıkaran bir bakış açısına duyulan ihtiyaç hissedilir kılar. Söz konusu gereksinime karşılık vermenin sonuçlarını gözlemekle niyetiyle bu makalede Barthes’in serüveni, yapısalcı dil biliminden felsefi hermeneutiğe uzanan çeşitli referans noktaları bağlamında tartışılmış, bu kapsamda Barthes’in yapısalcı gösterge bilimi örneği (1966), “alımlama” ve “alımlayıcı” kavramları ışığında yeniden yorumlanmıştır.

Discussing the Transformation of Sign Associations into Meaningful Systems in the Light of the Concept of “Reception” and R. Barthes’ Semiotic Adventure

Abstract

French semiotician Roland Barthes' semiotic adventure from structuralism to post-structuralism provides a suitable plane for observing the problem of "source and basis of meaningfulness" which causes the differentiation of the founding ground in explaining the dynamics of making meaning of texts, and thus it also provides a suitable plane for observing the process of transformation of sign associations into meaningful systems. Setting out with the principles of structuralism, Barthes begins to push the limits of structuralism as he progresses on his own theoretical and intellectual journey; he tries to excise without getting disconnected completely. The increasing importance of intertextuality throughout Barthes's adventure necessitates a perspective that emphasizes the side that sense-maker in the activity of sense-making. With the intention of observing the results of responding to the necessity in question, in this article, Barthes' adventure is discussed in the context of various reference points ranging from structural linguistics to philosophical hermeneutics, and within this scope, Barthes' structuralist semiotics model (1966) is reinterpreted in the context of the concepts of "reception" and "receptive".

Anahtar Sözcükler: Dil bilimi, yapısalcı gösterge bilimi, alımlama, metin yapılandırma, Roland Barthes

Key Words: Linguistics, semiotics, reception, textual structuring, Roland Barthes

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Gündelik yaşamın seyrinde karşılaşılan gösterge dizgelerinin insanlar tarafından anlaşılma/anlamlandırılmaları farklı düzeylerde gerçekleşir. Örnek olarak trafik ışıkları, şehir

¹ Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, pau.enginozdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5097-5699

hayatına yaya veya sürücü olarak katılan herkes tarafından yaygın olarak rahatlıkla anlaşılabilir dizgelerdir. Yine gazetelerde bulunan günlük hava durumu tablolarının ortak anlaşılabilirlikleri oldukça yaygındır. Bunun yanında bazı dizgelerin anlayan kitlesi daha kısıtlıdır. Örnek olarak ekonomi üzerine bir televizyon programı veya jeoloji üzerine bilimsel bir makale, görece daha az kimse için anlamlı bir bütün kimliği kazanabilir. Anlaşılabilirlikteki bu düzeyleşmenin nedeni, dizgenin içeriğine, terminolojisine veya bağlamına yönelik sahip olunan bilginin eksikliği veya tamlığı olarak gösterilebilir. Nitekim yaygın ve ortak anlaşılabilirliğe sahip bir dizge, dizgenin işletiş bağlamına hâkim olmayan biri tarafından anlamlandırılmayabilirken aynı kişi, çoğunluğun aksine, terminolojisine ve kullanım bağlamına hâkim olduğu bir matematik formülünü kolaylıkla anlamlandırabilir. Bahsi geçen dizgelerin birçoğu her ne kadar çok anlamlılığa imkân tanıyabilir olsa da genelde *üzerinde anlaşmaya varılmış* belli bağlamlar içinde geçerliliği sahiptir ve bir *geçerli anlamları* vardır.

Birer anlamlı dizge olarak yazınsal metinler ise söz konusu geçerlilikten ve geçerli anlamdan uzaklıkları nedeniyle yazınsallık bağlamında özel bir dikkate tâbi olagelmıştır. Özellikle çağdaş sanatsal/yazınsal metinler, çok anlamlılığa elverişli olmaları nedeniyle gösterge dizgeleri ve anlamsal dizgeleşme üzerine sorgulamanın ister istemez odak noktası hâline gelmiştir. Bu itibarla yazınsal metnin ayrırcılığı anlamında “yazınsallığı” dil ile ilişkilendiren açıklamalar, yazınsal veya genel anlamda sanatsal dizgelerin diğer dizgelerle beraber bütünsel bir bakışla anlaşılmasına imkân tanır. Bu anlamda yazınsallığı bir dil sorunu olarak gören Roman Jakobson’a göre edebiyat, gündelik dile yönelen organize bir şiddeti temsil eder; gündelik dili dönüştürür, yoğunlaştırır ve onu alışıldık dilden sistematik olarak saptırır (Eagleton, 2005: 2). Roland Barthes’ın edebiyatı bir karşı-iletişim, bile isteye yapılmış bir yanlış yazım olarak tanımlaması (Barthes, 2016: 20), Jakobson’unkiyle benzer eğilimde bir açıklama olarak okunabilir. Yine Mehmet Rifat’ın yazınsal metinleri çok anlamlı değil de anlamlılığın sınırlarını iyice zorlayan metinler olarak değerlendirmek gerektiğini ifade etmesi (Rifat, 2019: 94), söz konusu savı destekler niteliktedir. Bu açıklamalara bakıldığında öncelikle dikkati çeken husus, bilerek veya tamamen süreç gereği, yazarın dili alışıldığın dışında bir formda kullanmasıdır. Yazarın niyeti her ne olursa olsun, bu durum, dizgenin anlaşılmayı mümkün kılan “geçerli” bağlamının muğlaklaşmasına, hatta göstergesel alışılmışlığın büsbütün “tahrip” edildiği kimi metinlerde imkânsızlaşmasına neden olacaktır. “*Yarın İstanbul’da hava sıcaklığının 10 derecenin altında olması bekleniyor.*” ifadesi meteoroloji terminolojisi bağlamında, “*Bu acı kayıp canımızı çok yaktı.*” ifadesi ölüm/sevilen kimsenin ölmesi bağlamında geçerli bir anlama kavuşturulabilirken “*Yıldırım bakışlı bir kapıyı giydim üzerime.*” gibi bir ifade, kurucu bir bağlamdan yoksun kalacak, bu durumda geçerli bir anlam yerine birçok anlamlandırmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlanmış olacaktır. Buradan hareketle bir dil oyunu olarak yazınsal dizgelerin geçerli bir anlama imkân vermeyip farklı anlamlandırmalara yol açması, sözel değil de yazıya dayalı olma deza-

vantajının yanında², metnin ilk kurucusu olan yazarın zihnine hapsedilmiş bağlamın ulaşılamazlığıyla açıklanabilir.

Söz konusu noksanlık veya ulaşılamazlık³, yazınsal dizgelerin diğer dizgelerle aynı anlaşılma/anlaşılmama sebebini paylaştığını ortaya koyar. Anlaşılma bağlamını yeterince açık bir biçimde ortaya koymuş bir dizge (örnek olarak bir fizik makalesi) anlamaya yönelenin bağlama hâkimiyeti oranında ya anlaşılır ya anlaşılmaz veya en fazla yanlış anlaşılmış olur. Dizgenin bağlamsal kimliğinin zayıf olması ise ister istemez okurun/anlamaya çalışanın kendi bağlamına çok daha fazla ihtiyaç duymasına yol açacaktır. Uç nokta olarak çağdaş sanat/edebiyat ürünlerinde, okurun kendinde ve kendi bağlamında bu yetkiyi görmesi ilke hâline gelir. Yetkinin kendisinde olduğunu içselleştiren okur, yazarı dışlamakta bir sakınca görmediği gibi başkaca anlamaların bir örneğini verme işini kanıksar. Hatta o, açıkça görülebilenin ardını görmek gerektiğine ikna olur. Bu durumda yanlış anlamalar değil, birbirlerinin karşısında mutlak geçerlilik iddiasında bulunmayan farklı anlamlandırmalar söz konusu olur.

Metin karşısında okurun rol değişimi veya metnin yazarının rolünü okura kaptırması, Jakobson'un bildirişim şeması üzerinden ele alınabilir. Jakobson her çeşit dilsel bildirişimin altı temel ögenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu öne sürer: Buna göre *verici*, *alıcıya* belli bir *koddan* yararlanarak *ileti* gönderir, bu gönderim durumu belli bir *bağlamda* ve bağlantıyı sağlayan bir *oluk* aracılığıyla gerçekleşir (Rifat, 2017: 40; Kıran, 1986: 85; Yücel, 2020: 59). Buna göre alıcı, iletiyi geçerli bir bağlamın bağlayıcılığında alma işini icra eden taraftır. Buna karşın ne iletinin (yazınsal metnin) sözlü değil de yazılı olması nedeniyle metin dışı bağlamdan ve alışıldığım dışında dil kullanımı nedeniyle metin içi açık bağlamdan mahrum olması, ne de bunlardan dolayı ilkece vericinin yok sayılması nedeniyle "bildirişim" gerçekleşmez değildir. Böyle bir durumda alıcı eksiklikleri kendisi tamamlar. Bu işlem, verili veya ortaklaşmış bağlam etrafında bir *alma* edimini değil, yeniden üretim veya yeniden yapılandırma bağlamında bir *alımlama* edimini temsil eder. *Alımlama (reception)*, *iletişim sürecinde bir bireyin kendisine iletilmek istenen mesajı alması ve onu etkin bir biçimde yorumlayarak yeniden üretmesi eylemini* ifade eder (Cevizci, 1999: 39). Buradan hareketle bildirişim şemasında verici ve bağlam eksikliğini tamamlayıcı bir unsur olarak edilgen *alıcı* kimliği yetersiz kalırken gerekli kimlik *alımlayıcı* olarak atanabilir.

Uygulamadaki farklılıkların temelinde yatan tümü kapsayıcı soyut dizgenin araştırılması olarak dil bilimi (doğal dil için) ve gösterge bilimi (tüm gösterge dizgeleri için), Saussurecü ilkeler gereğince alımlayıcı (veya alıcı) kimliğini büsbütün dışlar. Onlara göre alımlayıcı dilin (*langue*) değil sözün (*parole*), biçimin (*form*) değil tözün (*substance*) belirleyicisi sayılır ve bu nedenle dil biliminin veya gösterge biliminin ilgisine malzeme olmamalıdır. Yapısalcı ilkeler

---

² Çünkü sözlü dil; jest, mimik, vurgu, tonlama gibi bağlamı ve dolayısıyla anlamı/bildirişimin içeriğini tamlayan unsurlara sahip olması açısından yazı karşısında üstünlüğe sahiptir.

³ Her ikisi de mümkün çünkü metnin her zaman yazar tarafından anlamlı bir bütün ortaya koymak amacıyla yazıldığı kesin değildir.

gereği yerinde ve haklı olarak dışlanan alımlayıcı, gösterge dizgelerinin (çoğunlukla yazınsal anlatıların) temelinde yatan yapının keşfiyle ilgilenirken yapısalıcılıktan post-yapısalcılığa doğru seyreden Barthes'ın göstergebilimsel serüveni⁴ boyunca kendisine duyulan ihtiyacı iyiden iyiye hissettirir. Özellikle metinlerarasılığın serüven boyunca önem kazanması, Barthes'ı zorunlu olarak işlevdeşlik⁵, üst dil, değişmez yapı/ürün vurgulamalarından uzaklaştırır ve sonraları metinlerarasılık, üretim ve yapılanma kavramlarının öne çıkmasını zaruri hâle getirir. Tahsin Yücel'in ifade ettiği gibi, Barthes büsbütün tutarlı bir yapısalcı değildir ancak Barthes'ın yapısalcı ilkelerden uzaklaşarak bir anlamda "alımlayıcıyı" devreye sokması, yine Yücel'in eleştirisinde ortaya çıktığı gibi "(metni/anlatıyı) kendi düşün ve duygu evrenini yansıtmada birer araç olarak kullanması (Yücel, 2020: 19)" gibi tamamen kişisel faydaya atf yapan bir nedene bağlanmamalıdır. Çünkü Barthes'ın serüveni, gerçekteki itkiler her ne olursa olsun, metinlerarasılığın ve dolayısıyla alımlayıcının (dilden ziyade sözün) kendisini gereksindirmesi nedeniyle farklı bir noktaya (yapısal çözümlemeden metinsel çözümlemeye) doğru kayma eğilimi gösterir. Daha açık olarak bu eğilimin, boşuna ve keyfi olarak değil de gösterge dizgelerinin bir bütün olarak anlaşılması için buna ihtiyaç duyulmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Nitekim kendisi de serüvenindeki bu değişimi, "bu serüven kişiseldir ama öznel değildir, çünkü burada sergilenen, öznenin yer değiştirmesidir (Barthes, 1993: 12)" ifadeleriyle gerekçelendirir. Bu sebeple Barthes'ın serüveni, asıl amacı "anlam olanaklı kütlelerin⁶ anlamlı bir dizgeye/yapıya dönüşümünün koşullarını dil ekseninde sorgulamak" olarak tayin edilebilecek bu makalenin temel başvuru noktasını oluşturmuş, bu itibarla söz konusu sorgulamanın tartışma seyrini de tesis etmiştir. Bunun yanında, Barthes'ın çok kimlikli bu bilimsel ve entelektüel yolculuğunun dayandığı temel bir kabul, meselenin dil ekseninden uzaklaşmamasını sağlaması açısından Barthes'ın dayanaklığının soruşturmamız için ilkece pekişmesine ön ayak olmuştur: Bu kabul Barthes'ın "Yalnızca adlandırılmış anlamlar vardır (Barthes, 1986: 12)." ifadesinde somutlaşır. Buna göre özdeği her ne olursa olsun her türlü göstergeler bütünü ancak dil zemininde anlamlı hâle gelebilir. Barthes'ın Saussure'ün tersine gösterge bilimini, dil bilimini de

---

⁴ "L'aventure semiologique": R. Barthes'ın, farklı yönlere seğırtten kendi teorik ve entelektüel yolculuğu tanımlamak amacıyla kullandığı ifade: "Peki, nedir öyleyse bana göre Göstergebilim? Bir serüvendir, yani başıma gelen şeydir. (Barthes, 1993: 12)". Barthes'a göre bu serüven üç evrede gerçekleşmiştir: (1) Hayranlık evresi, (2) bilim(sellik) evresi, (3) metin evresi. (Barthes, 1993: 12-14)

⁵ İşlevdeşlik veya işlevdeşlik bağıntısı: Tüm anlatıların birbirleriyle aynı işlevlere sahip parçalardan oluştuğu varsayımından hareketle Barthes'ın anlatılara atfettiği nitelik.

⁶ Bu kavramla (anlam olanaklı kütle) bu makalede kastedilen şey aslında bir ön kabulü içermektedir. Bu kabul, makaledeki tartışma seyri içinde gerekçesini bulacak olan, "yazılı metnin, alımlanıp anlamsal yapılanmaya uğramadan önce anlamlı bir göstergeler bütünü/dizge olmayıp bu olanağı bünyesinde taşıyan gösterenler kütesidir" varsayımını içerir. Buna göre bu ifade öncelikle; belli biri tarafından anlamlı bir dizge olması amacıyla üretilmemiş, rastgele gösterge kütleleri için kullanılmıştır. Bununla bağlantılı olarak ve bunun ötesinde, söz konusu ön kabul ile ilintisi bağlamında, tekrar tekrar farklı anlamalara imkân tanıyan her türden metni ifade eder.

kapsayıcı bir nitelikte görmesinin nedeni olan bu kabul, bu makaledeki tartışmanın ana dayanaklarından biri olarak sunulabilir.

Tüm bunlara karşın bu çalışmanın hedefi, anlamsal yapı veya yapılanma konusunda yeni bir kuram ortaya koymak veya yapısalcı gösterge bilimine bir reddiye getirmek değildir; böyle bir amaç, araştırmanın yetkinlik sınırlarını (Bu sınırlar en azından dil bilimi, gösterge bilimi, yazın bilimi, edim bilimi, metin dil bilimi, alımlama estetiği, yapısökümcü eleştiri vb. alanlara ulaşabilmelidir.) aşacaktır. Amaç, yapısalcı ilkelerden kalktığı hâlde başkaca *söylem dokularıyla* (Kristeva, Derrida, Foucault, Lacan vb. isimlerin etkisiyle oluşan söylem dokuları; Barthes, 1993: 14) karşılaşılarak edilgen de olsa anlatı çerçevesinde yapısalcılıkla hesaplaşan Barthes'ın serüveni ışığında “anlam olanaklı kütlelerin anlamlı dizgelere dönüşümün koşullarını dil ve dil bilimi ekseninde irdelemektir”. Dolayısıyla yapılan işlem kısaca, Barthes'ın başlangıçtaki yapısalcı gösterge bilimi örnekçesinin hem kendi serüveni hem de “alımlayıcı” kavramı bağlamında bir örnek yapılandırılması olarak nitelendirilebilir. Söz konusu yapılandırma, çoğunlukla Barthes'ın kendi kuramsal yazılarından ve Saussure, Hjelmslev gibi kendi referanslarından hareket ederken yapılandırmanın kapsamı, *alımlama göstergebilimi* çevresinde Umberto Eco'nun tartışmalarıyla ve nadiren temas edilen *felsefi hermeneutikle* (Gadamer, Heidegger) sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

2. Anlatının Birim Sınıfları (İşlevler ve Belirtiler)

Roland Barthes'ın Saussure'ün aksine gösterge bilimini dil biliminin bir parçası olarak görmesinin altında yatan gerekçe, ilk kez 1966 yılında yayımladığı *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş* adlı yazısında tasarladığı –kendi deyişiyle *şimdilik ancak öğretici bir üstünlük iddiasında bulunabilecek-* göstergebilimsel örnekçesi için bir kalkış noktası olmuştur. Bu gerekçeye göre dil, Saussure'ün öngördüğü gibi diğer tüm gösterge dizgelerinden yalnızca biri (De Saussure, 1976: 37) değil, dil dışı tüm gösterge dizgelerinin (anlamlı bütünlerin) var olma imkânının temin edicisidir. Dolayısıyla Barthes'a göre gösterge bilimi için tasarlanacak kalkış örnekçesinin dil bilimi (yapısalcı dil bilimi) temelinde yükselmesi elzem olmasa bile akıllıca olacaktır (Barthes, 1993: 88). İnsanın dil yoluyla ve dili sayesinde üretebildiği anlamlı dizgeler, dil biliminin doğal dil üzerinden elde ettiği veriler ekseninde anlaşılabilir olma imkânına erişebilir. Bundan kalkarak Barthes, dil biliminin en büyük inceleme ögesi olan tümceden daha büyük yapılar olarak işaret ettiği sözceler ve bir bütün olarak anlatıların, dil bilimsel birim olarak tümcelerle bir işlevdeşlik bağıntısına sahip olduğunu ileri sürer (Barthes, 1993: 89). Buna göre, içerikleri (tözleri) ne kadar değişirse değişsin, tümceler belli bir söz dizimsel şema (özne-tümleç-yüklem) içine oturtulabildiğine göre tümce ötesi anlatsal birimlerin de temelinde böylesi bir söz dizimi bulunabilir. Barthes, anlatının büyük bir tümce olduğunu ifade ederken (Barthes, 1993: 89) yine dil biliminin yapısalcı temelde tümce için öngördüğü dizgeselliğin, insan tarafından oluşturulan, malzemesi dil veya dil dışı (ses, figür, motif, jest, renk vb.) olabilen anlamlı bütünlere yansıtımını, temelde tüm bu bütünlere doğal dil dizgesi üzerine inşa olduğunu işaret etmektedir. Nitekim söz konusu yazısından iki yıl önce (1964) yayımladığı *Göstergebilim İlkeleri* adlı yazısında Barthes, varsayımsal bir gösterge bilimini, Saussure'ün

dil/söz, gösteren/gösterilen, dizimsel/çağrışımsal ilişkiler gibi ikili karşılıkları üzerinden tartışmaktadır ve bu durum, *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*'teki örnekçesinin bu tartışmanın bir ürünü olduğunu göstermektedir.

Göstergebilim İlkeleri'nde Barthes, daha sonra oluşturacağı yapısalcı örnekçesini temellendirmek için birçok ikiliğin yanında özellikle dil biliminin kurucu kavramlarından dördü üzerine açıklama girişiminde bulunur. Bu açıklama, Saussure'e göre *dilin varlığı için zorunlu olan iki türlü anlaksal etkinliğimizin karşılığı olan* (De Saussure, 1976: 115), göstergeyi meydana getirici iki düzlemi (dizimsel düzlem, çağrışımsal düzlem) ve bu düzlemlerin ortaya çıkardığı iki ürün veya oluşu (değer, anlamlama) içermektedir. Buna göre gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge, bu bütünsel kimliğine erişebilmek için iki ayrı düzlemde gerekli ilişkileri sağlamak durumundadır. Yani sözün anlamı, dikey (çağrışımsal) ilişkilerle yatay (dizimsel) ilişkilerin bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkabilir. *Birinci düzlem, dizimler düzlemidir; dizim, dayanağı uzam olan bir göstergeler birleşimidir. Eklemli dilde bu uzam çizgiseldir ve tek yönlüdür ("söz zinciri" dir bu): (...)* Burada, her öge, değerini, kendinden önce gelen ve kendini izleyen öğelerle kurduğu karşıtıktan alır (Barthes, 1986: 53). Buna göre dizimsel düzlemin ilişkiselliğini ifade eden "dizimsel ilişkiler", somut ve zincir biçiminde gerçekleşmiş olan dil ürününü meydana getiren parçaların birbirleri ile kurduğu karşıtığa veya aykırılığa dayalı bağıntıları kapsar. Demek ki bir tümcenin unsuru olarak bir sözcüğün veya söz birlikteliğinin anlamını ortaya çıkaracak ilişkilerin ilki olan dizimsel ilişkiler dâhilinde söz konusu parçanın muhatabı, birlikte tümceyi oluşturduğu tamlayıcılar, niteleyiciler, ekler; özne, tümleçler, yüklem veya bunların tamamını kapsayan özdeksel yapının bizatihi kendisi olmaktadır. Bu düzeydeki ilişkiler, anlamı tayin edecek ilk boyut olan *değeri* ortaya çıkarır. Değer, göstergenin özdek içindeki diğer unsurlarla karşılaştırılabilirliğini ifade eder ve gösterge, karşılaştırma neticesinde değerini bulur (Barthes, 1986: 50-51).

Barthes'ın ele aldığı diğer düzlem ise *çağrışımlar düzlemidir* ve göstergenin bu düzlemde kurduğu dikey ilişkiler çağrışımsal/dizisel ilişkiler olarak adlandırılır. Buna göre *her öbek, gücül bir belleksel dizi, bir "bellek hazinesi" oluşturur. Her dizide, dizimsel düzlemdeki tersine, aynı anda bir arada bulunmayan (in absentia) öğeler birbirine bağlanır* (Barthes, 1986: 54; ayrıca bk. De Saussure 1976: 115-117). Bu düzeyde ayırıcı nokta, dil verisinin ilişki kurduğu unsurların özdeksel değil belleksel oluşudur. Aynı anda aynı özdeğin parçaları değildirler ancak belleksel bir dizinin parçalarıdır. Böyle bir ilişki, örnek olarak <inek> göstereninin, aynı tümce içinde yer almasa dahi Türkçede /öküz/, /sığır/, /süt/, /otlamak/, /fazla çalışkan/ gibi gösterilenlerle kurduğu belleksel/sözlüksel bağıntıyı ifade eder. Bu ilişki düzeyinde göstereni gösterilenine bağlayan ve ürün olarak göstergeyi ortaya koyan boyut, bir oluş olarak *anlamlamadır*. Barthes, anlamlama ve değerini farkını ortaya koyabilmek için Saussure'ün kâğıt benzetmesini aktarır: Bir kâğıt kesilip parçalara ayrıldığında öncelikle özdeksel bir bütünün parçaları olarak her biri diğerleriyle kurduğu ilişki neticesinde bir değere sahiptir (A, B, C). Öte yandan her bir parçanın bir ön bir de arka yüzü vardır (A-A1, B-B1, C-C1) ve bu iyelik durumu anlamlamayı temsil eder (Barthes, 1986: 51; De Saussure 1976: 105,107). Demek ki değer

ile anlamlama her ne kadar ortaya koydukları ve koymaya çalıştıkları ürün bakımından (gösterge) aynı göreve yönelik oluşu ifade etseler dahi aynı şey değildirlir. Yatay düzlemde özdeksel olarak bir arada bulunan birimlerin ilişkisi ile göstergenin diğerlerinden ayrılan yönü olarak değeri ortaya konur. Bunun yanında özdeksel olarak bir arada bulunmayan birimlerin dikey düzlemdeki belleksel ortaklık/ilintililikleri neticesinde anlamlama gerçekleşir. Bu iki ayrı düzlem ve iki ayrı işlem neticesinde gösteren gösterilenine bağlanır ve gösterge oluşur.

Barthes'ın yukarıda ele aldığımız açıklamaları *Anlatuların Yapısal Çözümlemesine Giriş*'te izah ettiği göstergebilimsel örnekçesinin temelini oluşturmuştur. Barthes, büyük bir tümce olarak gördüğü anlatıyı betimlemede üç düzey ayırt eder. Bunlar; (1) İşlevler Düzeyi (2) Eylemler Düzeyi ve (3) Anlatma Düzeyidir: *Bir işlev, bir eyleyenin genel eylemi içinde yer aldığı ölçüde anlam kazanır; bu eylem de, son anlamını, anlatılmış olması, kendine özgü kuralları bulunan bir söyleme bırakmış olması nedeniyle kazanır* (Barthes, 1993:92). Bu düzeyler bir anlatının en soyut ve biçimsel düzeyinden gerçekleşim düzeyine doğru bir aşamalaşmayı gösterir. Anlatma düzeyinde metinleşmiş biçimde en somut durumda ve tözsel özgünlük hâlinde bulunan anlatı, eylemler düzeyinde olaylar ve kahramanların biçimselleştiği (soyut şemalara döküldüğü) bir duruma gelir. İşlevler düzeyinde ise eylemlerin işlevleri biçimselleşir ve tümü kapsayıcı işlevler ortaya çıkar.

Barthes bu üç düzey arasından, doğal dil ile en fazla örtüşen düzey olması açısından bu makalede üzerinde durulan İşlevler Düzeyinde ilk olarak iki temel “birim sınıfı” ayırt eder. Bunlar *İşlevler* ve *Belirtiler*dir. İşlevler, anlatı içindeki bağlaşıklık öğelerin çizgisel/yatay ilişkilerinde bulunur. Örnek olarak “*bir silahın çekilmesi*” öğesinin bağlaşıklık öğesi “*silahın patlaması*” veya “*yerine konması*” olabilir. Bu tür iki bağlaşıklık öğenin anlatı için belli bir işlevde olması öngörülür ve bu yolla işlevler tespit edilebilir. Barthes, işlevler sınıfının, dil biliminin tümce üzerine geliştirdiği özdeksel ilişkisellik temelinde düşünüldüğünde, “dizimsel ilişkileri” içerdiğini ifade eder (Barthes, 1993: 95). Buna göre yatay düzlemdeki bağlaşıklık öğelerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler neticesinde bu sınıf oluşur. Dolayısıyla bağlaşıklık öğelerin ilişkiselliği sayesinde öğelerin anlatı açısından “değerleri” ortaya çıkar. Barthes “işlevler” birimini kendi içinde *çekirdekler (asal işlevler)* ve *bütünleyimler* olarak ikiye ayırır: *İşlevler sınıfı yeniden ele alınırsa, bütün birimlerinin aynı önem derecesinde olmadığı görülür. Bazıları anlatının (ya da anlatı parçasının) gerçek bağlantı yerlerini oluştururlar; bazılarıysa bağlantı-işlevlerini ayıran anlatı uzamını doldurmaya yararlar* (Barthes, 1993: 95). Buna göre çekirdekler, anlatı içinde vargısal bir durumu başlatması, sürdürmesi veya sonlandırması açısından asal işlevlerdir. Bütünleyimler ise ilişki işlevini üstlenirler (Barthes, 1993: 97). Barthes'ın ayırt ettiği ikinci temel birim sınıfı ise *belirtiler*dir. Belirtiler işlevlerin tersine bir “işleme” değil “gösterilene” iletirler (Barthes, 1993: 95). Belirtiler yatay düzlemde dizimsel ilişkiler kurarak işlem gören işlevlerin aksine dikey düzlemde çağrışımsal ilişki sonucu “anlamlandırılır”. Belirtiler, özdeksel olarak anlatıda bir arada bulunmayan gösterilenleri çağırır. Örnek olarak <karga> göstergesi /uçursuzluğun/ belirtisi olabilir. Barthes ikinci temel birim sınıfı olan belirtileri de *belirtiler* ve *bilgiler* olarak ikiye ayırır. Buna göre “*belirtilerin*” her zaman *örtük gösterilenleri* [karga ör-

neğindeki gibi] vardır. Bilgilerin ise, tersine, en azından öykü düzeyinde böyle bir şeyleri yoktur; bunlar doğrudan doğruya anlam belirten katıksız verilerdir (Barthes, 1993: 97). Barthes, dört altbirimden oluşan anlatı söz diziminde çekirdeğe ayrı bir önem atfederken diğer unsurların önem derecesini ikincil olarak görmektedir. Nitekim o, bütünleyimler, belirtiler ve bilgilerin çekirdeğe göre yayılımlar olduğunu ifade eder (Barthes, 1993: 98). A. Martinet'nin *İşlevsel Dilbiliminde* “yayımlar”, bir sözcede yer alan öğelerin karşılıklı bağıntılarıyla işlevlerini değiştirmeden o sözceye eklenen her öğeyi karşılayan bir kavramdır. Bir bakıma yüklemse anlambirimin gerçekleşmesi için zorunlu olan öğeler dışında kalan her şeyin bu anlambirimin yayılımı olarak görülebileceği söylenebilir (Martinet, 1985: 109-110). Buna göre Barthes çekirdekleri, anlatı dâhilindeki söz diziminin yüklemse anlambirimleri olarak görürken diğer altbirimleri tali unsurlar (yayımlar) olarak işaretler. Sonuçta Barthes, ilk sınıf ayrımında, büyük bir tümce olarak nitelendirdiği anlatıyı kendi içinde dizimsel ve çağrışımsal ilişkileri takip ederek çözümlenebileceğimizi, ya da durumun sağlaması yapılacak olursa; tüm anlatıların bir tümce gibi, dizimsel/çağrışımsal ilişkiler dâhilinde işleyen belirli ve tümü kapsayıcı birim sınıflardan (işlevler ve belirtiler) oluştuğunu varsaymış olmaktadır.

3. Dizimsel Düzlem ve İşlevdeşlik Bağıntısı

Barthes'ın asal işlevler (çekirdekler) ve bütünleyimler alt birimlerine ayırdığı dizimsel düzlem, önceki bölümde ele alındığı gibi tümce ile anlatı arasında bulunduğu varsayılan bir işlevdeşlik bağıntısına dayandırılmıştır. Buna göre tümcenin öğeleri gibi anlatının da öğeleri vardır ve bu öğeler tıpkı tümcede olduğu gibi yerine getirdikleri belli/tümü kapsayıcı görevlere/işlevlere göre tanımlanabilir. Tümü kapsayıcı işlevdeşliğe yapılan bu vurgunun nedeni Rus biçimciliğinin önde gelen ismi Vladimir Propp'un masal türü özelinde tespit ettiği işlevdeşliğin büyük oranda tümü kapsayıcı geçerliğidir. Nitekim Barthes, belirtileri de içerecek şekilde “İşlevler” düzeyini açıklamaya girişmeden önce bu sınıfın tanımına “*Propp'un benimsediği anlamda.*” notunu ekler (Barthes, 1993: 92). Halk masalları üzerine çalışan *Propp'un amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çokrenklilik altında yatan yapısal düzeni ve bu düzenin işleyişini sağlayan temel işlevleri bulup ortaya çıkarmaktır* (Rifat, 2017: 177). Bu amaca yönelik çalışmalarının neticesinde Propp, söz konusu çokrenkliliğin altında yatan; “uzaklaşma, yasaklama, yasağı çiğneme, soruşturma, bilgi toplama, (...), ortaya çıkarma, biçim değiştirme, cezalandırma, evlenme” gibi toplamda 31 temel işlev tespit etmiştir (Söz konusu işlevlere dair ayrıca bk. Rifat, 2017: 178; Yücel, 2020: 122). Propp, masalın yapısını betimlemede büyük oranda başarılı sayılmış, kendinden sonra yazın bilimi ve gösterge biliminin seyrine yadsınamayacak derecede etki etmiştir. Barthes'ın ilk amacı amacı ise –bu etkiye tepki veren diğer birçok yazın bilimci ve göstergebilimci gibi- masalın da ötesinde tüm anlatıların temelinde yatan yapıyı keşfetmek olmuştur. Bu yapının dayanağı ise Propp'un etkisi ile işlevdeşlik bağlamında aranmıştır.

Propp'un masal özelinde yakaladığı denli bir tutarlılık bugün dahi yazın biliminde veya gösterge biliminde elde edilmiş sayılmaz. Bunun temel nedenlerinden biri sözlü kültürün anlatısıyla yazılı kültürün anlatısı arasındaki niteliksel farklılıktır. Sözlü kültürde anlatının bizatihi

kendisi işlevseldir: Bilginin saklanması ve aktarılması, sözlü⁷ anlatı yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durum, sözlü kültür için anlatının önemini, bugünkünden çok daha başka bir konuma taşır. Sözlü kültürde bilgi ve insani değer, öyküleme ve öyküleme üzerinden tanımlama yoluyla sözlü anlatılara yerleştirilir. Toplum bu yolla varlığını ve değerlerinin olgunlaşmasını/gelişmesini kaydedebilme olanağını bulur. Walter J. Ong'un Havelock'a atıfla belirttiği üzere *birincil sözlü kültürlerde bilgi, incelikli, az çok bilimsel soyut kategorilerde işlenemez; sözlü kültürde bu tür kategoriler geliştirilemediği için insanlar bildiklerini saklamak, düzenlemek ve iletmek için insan etkinliğini konu alan öyküler kullanırlar* (Ong, 2010: 165). Dolayısıyla bilgi ve değer insan deneyimine dayalı motiflerin malzeme olarak kullanıldığı öyküler düzeninde saklanmakta ve ortaya çıkan ürünler yoluyla geleceğe aktarılmaktadır. Sözlü kültürde, yazı gibi bir araçla kaydedilemeyen sözün akılda tutulabilirliğini temin etme gerekliliği, anlatının niteliğini de şekillendirmiştir. Bu şekillenme; izleksel standartlaşma, motiflerin kalıplaşması, epizodik işlevdeşliğin belirmesi gibi etmenlerin toplamı olarak bir aygıtlaşma/yapıya dönüşme biçiminde gerçekleşmiştir.⁸ Bu itibarla anlatı, belirli standartlaşmış kalıplar, izlekler, motiflerle örülü destan, masal, hikâye gibi türler olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumda anlatıların tür ölçütünde yapılaşması, (Hjelmslevci anlamda) içeriklerinde biçimleşmenin gerçekleşmesi, söz konusu ihtiyaca dönük bir zarureten doğmuştur. Söz gelimi masalda insan deneyimine dayalı öykünün motifi değişmiş olsa da Propp'un işaret ettiği anlamda "cezalandırma" işlevi bir söz dizimi ögesi olarak büyük oranda tüm kapsayıcı bir kimlik kazanmıştır. Anlatının ait olduğu toplumun "cezalandırdığı" olumsuz eylemin niceliğinde ve "cezalandırma" biçiminde değişiklik yaşanabilmekte ancak toplumun aktarılmaya muhtaç değerlerini korumakla görevli "cezalandırma işlevi" vazifesini yerine getirmeye devam etmektedir. Göreve yönelik bir aygıt olarak sözlü kültür anlatısı, bu dizgesel niteliği sayesinde hem vazifesini görmekte hem de birkaç montaj işlemiyle icra edilmeyi sağlayacak kadar akılda kalabilmektedir. Bir teknoloji olarak yazının içselleştirilmesi ile ortaya çıkan yazılı kültürde ve bu kültürün ürünlerinde ise anlatının söz konusu kimliği yitmiş değilse bile artık anlatı tek çare değildir. Değişen insan psikodinamiğiyle birlikte bilgi/değer daha soyut hâle getirilebilmekte ve anlatı dışındaki formlarda yazıya geçirilebilmektedir. Soyut/teorik bilginin anlatıya duyulan ihtiyacı azaltmasıyla anlatı yapısında tedrici çözümlerin önü açılmıştır. Bununla beraber yazılı kültürün yazılı anlatısının sözlü olandan farklılaşmasının tek nedeni bu ihtiyaca dönük zaruretin ortadan kalkması değildir. Yazıyla beraber hem anlatının üreticisi hem de tüketicisi için icra bağlamına mecburiyet de ortadan kalkmıştır. Yazınsal üretim gibi yazınsal tüketim de toplumsal bağlamdan yalıtılmış, bireyselleşmiştir. Sözün kaybolma hızının önüne geçen bu teknoloji sayesinde insan, sembolle-

---

⁷ Bu bölümde sözlü (oral) ve sözel (verbal) kavramlarının kullanımı, Ong'un yaptığı ayrıma dayanmaktadır: "Sözlü' terimiyle sadece konuşarak, ağızla dile getirilen söylemi; 'sözel' terimiyle sözle, kelimeyle ifade edilen her çeşit bilgi, açıklama vb. söz birim veya dizisini kastediyorum. Bu durumda 'sözel', elbette gerek yazılı gerekse sözlü anlatımı içerir; sözlüyse kelimeyle ifade edilen, ama hiçbir zaman yazıya veya konuşmadan başka söz teknolojisine girmeyen anlatımdır." (Ong, 2010: 5)

⁸ Sözlü anlatıdaki "standartlaşmanın", Homeros metinleri ve M. Parry'nin bulguları üzerinden bir değerlendirmesi için bk. (Ong, 2010: 35-37)

re döküğü söz ile yakından ve sabırla ilgilenebilmiştir: “Yazar, başka yazarların öykülerini tek başına okuyup not tutabilir, hatta kendi anlatısını yazmadan önce bir taslak çıkarabilir. Hâlâ bilinçdışı kaynaklardan esinlense bile, esinini sözlü ozandan çok daha sıkı denetleyebilir. Kâğıda döküğü sözler basılıncaya dek, bütün yazdıklarını, kişisel değerlendirmeye, değiştirmeye ve benzeri düzenlemelere tâbi tutabilir. Yazarın gözü önündeki metnin bir başı, ortası ve sonu olduğu için, yazar yapıtını kapanıklıkla tanımlanan, kendi kendine yeterli, ayrı bir birim olarak algılamaya başlar (Ong, 2010: 173-174)”. Kuşkusuz bu yapıdan uzaklaşma tedricen gerçekleşmiştir. Postmodernizmle beraber ise belirlenmişliğe ve belirliliğe karşı eylemde bulunmak bir ilke hâline gelmiştir. Postmodernizm; estetiklik, elitistlik, bütünlük gibi, anlatının bütün sınır ve kurallarını yıkmayı hedefler (Çetişli, 2016: 175). Böyle bir durumda yapısal işlevdeşliğin altüst olması kaçınılmazdır.

Barthes, daha ilk örnekçesinin sunumunda metinlerin bu niteliksel benzeşmezliğinin farkındadır. Nitekim ilk birim sınıf belirlemesinin (işlevler-belirtiler) ardından halk masalları gibi anlatıların daha işlevselken psikolojik roman gibi anlatıların daha çok belirtisel olduğunu ifade eder (Barthes, 1993: 95). Böyle bir ayrıma karşın, sözlü anlatıyı da kapsayacak şekilde üretilecek bir işlevler aygıtının tüm anlatılara uygulanabilirliğini öne sürmek, yazılı kültürün – özellikle de postmodern edebiyatın- anlatısının ayrıncı niteliklerini görmezden gelmekle sonuçlanabilir. Böyle olmasa –yani tüm anlatılar için bir işlevdeşlik bağıntısı söz konusu olsa- dahi, anlatı olarak tasarlanmamış olmasına karşın sonradan alımlamayla anlatılaşan “anlam olanaklı kütlelerin” yazımsal yapıtlarda bulunan söz konusu işlevdeşlik bağıntısını sonradan nasıl edindiği sorusu ortaya çıkmalıdır: Tesadüfen boya sıçramış bir tablo nasıl olur da anlamlı bir bütün hâline gelebilir? Yahut bir anlatı olarak kurgulanmış anlamlı bütünü rastgele bir parçası, bütünü diğer unsurlarının bilinmemesinin yanı sıra söz konusu parçanın “bir bütünü parçası” olduğu hiç bilinmese dahi nasıl ayrı bir yapı olarak üretilebilmektedir? Bu durum açıkça anlatının anlatsal kimliğini kazanmasında, alımlayıcının “yapılandırmasının” etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Barthes, 1973 yılında yayımladığı “Analyse textuelle d’un conte d’Edgar Poe” (Edgar Poe’nun Bir Öyküsünün Metinsel Çözümlemesi) başlıklı çalışmasının kuramsal açıklamalar içeren giriş bölümünde, sözlü kültür anlatısıyla yazılı anlatı arasındaki bu farkın ortaya çıkardığı kuramsal sorunları gidermek amacıyla “yapısal çözümleme” ile “metinsel çözümleme” ayrımı yapmaya ihtiyaç duyar. Buna göre yapısal çözümleme özellikle sözlü anlatıya (mite) uygulanırken metinsel çözümleme yalnızca yazılı anlatıya uygulanır (Barthes, 1993: 147). Bu yolla yapısal çözümlemeden uzaklaşarak kendisini ve yapacağı çözümlemeyi metinsel çözümleme kimliğine konumlandıran Barthes’a göre yazılı anlatı bitmiş, sona ermiş bir ürün olarak değil, oluşum hâlinde bulunan bir üretim olarak tanımlanmalıdır (Barthes, 1993: 146). Dolayısıyla artık amaç, tümü kapsayıcı yapıyı bulmak değildir: *Metinsel çözümleme, bir yapıtın yapısını betimlemeye çalışmaz; burada bir yapıyı saptamak değil, ama daha çok metnin devingen bir yapılanmasını üretmek söz konusudur.* (Barthes, 1993: 147) Yukarıda değinildiği gibi Barthes’in eğilimi anlatıların niteliksel farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Sözlü anlatı-yazılı

anlatı aykırılığı bir yana, Barthes'a göre yazılı anlatıyı anlatı yapan etkin unsur onun biricikliğidir: *Biricik metin bir Modele (tümevarımla) ulaşılan bir yol değildir, bin girişli bir ağın girişidir* (Barthes, 2016: 23).

Barthes'ın anlatılar arasındaki ayrıma dikkat çekmesi ve devingen bir üretim olarak yazılı anlatının sözlü anlatı gibi salt yapısal/biçimsel bir bakış açısıyla anlaşılamayacağını fark etmesi, buraya kadar ele alınan sorunun çözümü konusunda gerekli argümanı sağlamış gibi görünmektedir. Ancak dil, anlam ve metin ekseninde meseleyi ele almayı hedefleyen çalışmamız için, metinlerin ayırımından kalkarak “metinleri inceleme alanlarının” ayrılması, tümü kapsayıcı bir anlama ve açıklamanın önüne geçiyor gibi görünmektedir. Barthes'ın bir anlamda sözlü anlatıyı *yapı*, yazılı metni ise *yapılanma* olarak tanımlaması sözlü anlatının bir yapılanmadan muaf olduğu anlamına gelmemelidir. Sözlü anlatının alımlayıcı yapılandırmaya uğramıyor gibi görünmesinin nedeni onun yazılı anlatının tersine “tam” oluşundandır. Bu tamlık, sözlü anlatının hem verici hem de alıcı için hem icra hem de işlev bağlamının ortak oluşundan ileri gelir. Sözlü anlatıda her iki taraf da ürünün niyeti ve anlatmak istediği şey hususunda ayrılık yaşamaz. Ürün başlı başına belli bir ihtiyacı gidermek üzere icra edilir ve toplumsal amaç ortaklığı, belleksel bağlam ortaklığını tesis eder. Dolayısıyla sözlü anlatının *vericiden yalıtık bir alıcı yapılandırmasına* ihtiyacı yoktur (Nitekim sözlü anlatı olarak bir masal, sözlü kültüre mensubiyet kimliği göz ardı edilerek yapılandırmaya veya yapısöküme tâbi tutulabilir.). Bilakis yazılı anlatı, yazar ve okurun arasına hem zamansal hem uzamsal hem de amaca ve koda (iletişim aracı) dönük bir uzaklık soktuğu gibi sözlü (oral) sözün tonlama, vurgu, jest, mimik gibi tümleyici unsurlarından da yoksundur. Bu yoksunluk, bir alımlayıcı yapılandırmayı gereksindirir. Dolayısıyla Barthes'ın bu ikinci dönemdeki bakış açısını –kendisinin aksine- ilk dönemin “tümü kapsamaya” yönelik amacından ayırmamak için, tüm bunlardan çıkabilecek sonucun *sözlü veya yazılı tüm anlatıların yapısını veya yapılandırımını anlamak için işlevdeşlik vurgusundan bir süreliğine de olsa vazgeçmek* olabileceği çıkarımı yapılabilir. Buna göre anlatıların tümünün bir kendinde-ürün olamayacağından hareketle anlatı özelinde bir tümü kapsayıcı kendinde-yapı⁹ barındırmaları, en azından şu durum içinde mümkün görünmemektedir. İşlev ve eylem özelinde tümü kapsayıcılık elde edilemediğine göre, bir adım geri giderek dil biliminin tümü kapsayıcılık iddiasındaki iki temel unsuruna, dizimsel düzlem ve çağrışımsal düzleme geri dönmek, bir adım ileri gitmek anlamına gelebilir.

Barthes'ın dizimsel düzlem için tanımladığı ilk birim sınıflar olarak işlevlerin ve tümü kapsayıcı işlevdeşliğin farazi olarak devre dışı bırakılmasıyla elde dizimsel düzlemin, göstergelerin değerlerini tayin eden yatay ilişkiselliği (karşıtlık, aykırılık, benzemezlik, ayırt edilmişlik vb.) kalmaktadır. İlişkisellik kendinde-yapıya özgü bir nitelik değildir. Nasıl yapı bir ilintililik ve ilişkisellik talep ediyorsa, yapılandırma da özünde söz konusu ilişkileri kurma işlemidir. “Anlam olanaklı bir gösterenler kütesinden” anlamlı bir yapı elde etmenin yolu, tutarlı ilişkiler

---

⁹ Bu ifadeyle, anlamsal olarak gerçekleşmek için kendisi dışında etkiye ihtiyacı olmayan bir yapı kastedilmektedir.

ağı oluşturmaktadır. Anlatıların yorumlanmasında okurun yetkisiyle metnin denetleyici g¼c¼ arasında bir yol tutmayı deneyen İtalyan göstergebilimci Umberto Eco'nun "açık yapıt" kavramı etrafında öne sürdüğü fikirler, sözünü ettiğimiz alımlayıcı yapılandırmanın kimliğini açıklamada yardımcı olabilir: Eco, yazınsal metnin ilkece sınırsız yoruma açık olduğunu öne sürmesine karşın (Eco, 1991: 39) bu sınırsızlığın tutarlılığı gözetmesi gerektiğinin altını çizer. Eco, Todorov'un "*Bir metin, yazarın sözcükleri, okurların ise anlamı getirdikleri bir piknikten ibarettir.*" tanımlamasına atıfla; "*Bu doğru olsa bile, yazarın getirdiği sözcükler, okurun sessizce ya da g¼r¼lt¼yle görmezlikten gelemeyeceği, oldukça şaşırtıcı bir maddi kanıtlar kümesi oluşturur.*" (Eco, 2021: 31) çıkarımında bulunur. Buna göre anlatı, yeniden-yapılandırıcısının göz ardı edemeyeceği bir tutarlılığı talep eder. Nitekim tutarlılık, her şeyden önce, yapılandırmayı amaçlayan alımlayıcının arayışıdır. Yapılandırmanın niyeti anlamsal tutarlılığı elde etmektir. Eco, okurun metni yorumlamasının, bir "yapıtın niyetini tahmin etme" ediminden ibaret olduğunu ifade eder: *Okurun girişimi, yapıtın amacı üstüne bir tahmin yür¼tmekten ibarettir. Bu tahminin, organik bir b¼t¼n olarak gör¼len metnin tamamı tarafından onaylanması gerekir* (Eco, 1991: 38). Kuşkusuz Eco, söz konusu fikirlerini bir anlatı olarak ortaya konmuş ürünler üzerinden, daha çok yazın bilimini ilgilendirecek düzeyde dile getirmektedir ancak yorumun ve anlamının, yapıtın niyetini anlamaya dön¼k oluşu ve metnin tüm sonsuz yorum olanaklarına karşın bir "kanıtlar kümesi" veya "organik bir b¼t¼n" olarak tanımlanması gibi sonuç gözlemleri, anlatı olarak kurgulanmamış "anlam olanaklı kütlelerin" anlamlandırılmasında yeniden yapılandırmanın neliğini ve niteliğini ortaya koyuyor gibidir. Buna göre anlatının ilkece sonsuz yapılanması gerçekteştirilebilir ancak hem anlamlı bir dizge olma iddiasındaki anlam olanaklı kütle hem de alımlayıcı, mümkün bir anlamsal tutarlılığı talep eder. Sonuç olarak Barthes'in en başta bağlılaşık öğeler arası işlevsel ilişki üzerinden tanımladığı dizimsel düzlem, bu durumda göstergeler arası ilişkiselliğe dayalı bir anlamsal tutarlılıktan (veya sonsuz tutarlılık olanağından) ibarettir denebilir. Yine de anlatının dizimler düzleminin kimliği ve "tutarlılık" teması, bir sonraki bölümde çağrışımlar (belirtiler) düzleminin ele alınmasının ardından açıklığa kavuşturulabilir:

4. Çağrışımsal Düzlem ve Metinlerarasılık

Barthes'in, gösteren ile gösterilen arasındaki anlamlama ilişkisini içeren çağrışımsal düzlem ile özdeşleştirdiği belirtiler birim sınıfı, yine onun tarafından *belirtiler* ve *bilgiler* olarak ikiye ayrılmıştı. Bu sınıflandırma, Barthes'in tanımlamalarından yola çıkılırsa, "örtük gösterileni olan" ve "örtük gösterileni olmayan" temel karşıtlığında konumlandırılabilir. Buna göre kimi gösterenler açık/belirgin kimlikleriyle bağlılaşım içine girerken kimileri bu belirgin kimliğin altında bir ört¼lü gösterilen ile ilişki kurar. Anlatılar özelindeki bu ayırt etmenin dil bilimsel temeldeki tartışmasına Barthes'in Hjelmslev'e atıfla ele aldığı düz anlam-yan anlam¹⁰ ikiliğin-

¹⁰ "Hjelmslev'in göstergebilim incelemeleri açısından önem taşıyan bir başka kavramlar ikilisi de düz anlam ve yan anlamdır. Bu, en yalın biçimiyle, herhangi bir birim, ilk anlamının (düz anlam) dışında, bağlama ve ilişkilere göre başka ve yeni anlamlar (yan anlam) da içirir demektir." (Rifat 2019:38)

de rastlanabilir: L. Hjelmslev, Saussure'ün gösteren ve gösterilen iki düzeyinden oluşan gösterge tasarımı geliştirmiş; gösteren yerine *anlatım düzlemi*, gösterilen yerine ise *içerik düzlemi* terimlerini kullanmıştır. Buna göre bir düz anlam dizgesi, anlatım (A) ile içeriğin (İ) bir bağıntıyla (B) birbirine bağlanması biçiminde (ABİ) tanımlanır (Barthes, 1986: 81). *Yananlam dizgesi ise anlatım düzleminin bir anlamlama dizgesi (düzanlam dizgesi) tarafından oluşturulduğu bir dizgedir* ([ABİ]Bİ) (Barthes, 1986: 82). Saussurecü kavramlarla tekrar dile getirmek gerekirse; bir yan anlam dizgesi, göstereni bir düz anlam göstergesinden oluşan bir göstergedir. Bunun ilk anlamı, bir göstergenin birden fazla anlamı olabileceği iken ikinci anlamı, yan anlamın daima düz anlam üzerine inşa olduğudur. *Yananlam, düzanlamlı bildiriye nasıl "kaplarsa kaplasın", onu tüketmez: Her zaman "düzanlam"dan geriye bir şeyler kalır (yoksa söylem olanaksızlaşır)* (Barthes, 1986: 83). Dolayısıyla yan anlamlı bir gösterge, mevcut yan anlamsal kimliği dışında bir düz anlama sahiptir. Bir göstergenin yan anlamının düz anlamla daima bir ilişki içinde olmasının yanında ([ABİ]Bİ) yan anlam, gösterenin örtük gösterilenidir. Çünkü Hjelmslev'in modeli uyarınca, yan anlamlı gösterge henüz anlatım düzleminde bir düz anlamın yetkesi altındadır. Buradan hareketle örtük gösterileni olmayan *bilgileri* düz anlamla, daima örtük bir gösterileni olan *belirtileri* ise yan anlamla ilişkilendirebiliriz.

Anlaşıldığı üzere belirtiler sınıfının belirtiler ve bilgiler olarak, örtüklük ve açıklık üzerinden ikiye ayrılarak tanımlanması, bir düz anlam düzeyinin, yani alımlayıcı yorumdan bağımsız açık bir anlamın peşinen kabul edildiğine işaret etmektedir. Nitekim Saussure *Dersler*'de, hem işitimiş imgesinin hem de kavramın (gösteren ve gösterilen) nedensiz ve *salt nitelikli olmayan* unsurlar olduğunu ancak göstergenin bir bütün olarak ele alınmasıyla kendi düzleminde *salt nitelik taşıdığını* öne sürmektedir (De Saussure, 1976: 109,112,113). Bu varsayım, göstergenin salt niteliği olarak düz anlamın kabulüne dayanak sağlar. Saussure'ün fikirleri üzerine inşa olan yapısal anlam biliminin bakış açısından da dil (langue) kavramının muhafazası için toplumsal/sözlüksel nitelikli düz anlam zeminini kabul etmek elzemdir. Ancak Barthes, yapısal çözümleme ile metinsel çözümleme ayırımı gerçekleştirip metinsel çözümleme tarafını seçmesinin ardından dahi düz anlamın gerekliliğine işaret etmeyi sürdürmüştür. Ürün ve yapı yerine üretim ve yapılanma safında bulunmasına karşın yan anlamın yanında düz anlamın da hakkını vermesinin gerekçesini Barthes şöyle açıklar: "(...) [bazıları] *düzanlam ve yananlam arasındaki öncelikli sıralanmayı yadsır: 'Dil, düzanlamın maddesidir, sözlüğü ve sözdizimiyle ötekiler gibi bir dizgedir, derler; [ve eklerler] bu dizgeyi ayrıcalıklı kalmak, onu tüm birleşik anlamların kaynağı ve ölçüsü olan bir ilk anlamın uzamı ve ilkesi yapmak için hiçbir neden yoktur; düzanlamı gerçeklik olarak, nesnellik olarak, yasa olarak oluşturuyorsak eğer, bu, bugüne değin dili tümce ile sözlüksel ve sözdizimsel oluşturucularına indirgemiş olan dilbilimin saygınlığına hâlâ boyun eğdiğimiz içindir'. Oysa, bu öncelikli sıralanmanın kazandırmak istediği ciddi bir şeydir: (bilimsel, eleştirel ve felsefi) Batı söyleminin kapalılığına, onun merkezden düzenlenmesine dönmek, bir metnin tüm anlamlarını düzanlam odağının (odak: gerçeğin merkezi, bekçisi, sığınağı, ışığı) çevresine halkalar biçiminde yerleştirmek* (Barthes, 2016: 18-19)". Bu açıklama, farklı anlam olanaklarının ancak belirlenmiş bir merkez çevresinde oluşabileceğine dair Eco'nun şu ifadesiyle örtüşür: "(...) başka her yorumsal sonuç, bildirinin ilk anlam düze-

yinin, gerçek anlam düzeyinin önceden tanınmasına dayandırılmış olacaktır (Eco, 1991: 30)”. İnsan, dil ürünü olduğunu savunan Gadamer de örtük anlamla rtştrebileceğimiz *metaforik kullanımın* ancak tecrübesine sahip olunan bir anlam üzerinden benzerlik kurularak inşa edilebileceğini ifade eder: “Kişi bir ifadeyi bir şeyden diğerine taşırsa, kafasında her ikisi için de ortak olan bir şey vardır. (...) O daha ziyade ister şeylerin görünüşünde ister bizim için anlamlarında olsun benzerlikler arayan artan tecrübesini izler. Sözel bilincin dehası bu benzerlikleri dile getirebilmesinden ibarettir. (Gadamer, 2009: 234)”. Yapısalcı anlamda toplumsallık dayanaklığında bir salt nitelikli düz anlam zemini varsayılsa dahi alımlayıcıyla beraber düşünüldüğünde düz anlamın tam olarak neye dayandırılacağını tekrar tartışmak faydalı olabilir. Gadamer’in kavramları üzerinden ele alındığında kişinin daha önceden edinmiş olduğu bir dil tecrübesi sayesinde, üzerinden kalkacağı bir düz/gerçek anlam mevcuttur. Ancak aynı anlatıyı okuyarak anlama getirecek iki ayrı alımlayıcı aynı dili konuşsalar dahi birebir aynı dil tecrübesini/dünyayı paylaşmıyor olabilirler.¹¹ Salt nitelikli bir düz anlam varsayımı, ancak belli bir szlge göre yaşayan, belli bir *eşzamana* hapsedilmiş insanların kahramanı olduğu kurgusal bir dünyada geçerli sayılabilir. Oysa uygulamada okuma, yorumlama gibi insanın eş zamanlı anlamasına dair edimler böyle bir ortak sözlük varsayımına dayanmaz. rnek olarak <çekirdek> göstergesi bazı Anadolu ağızlarında birincil olarak /belli bir kuruyemişi/ gösterirken göstergenin birincil anlamı başka bir ağızda /etli meyvelerin içindeki tohum/dur. Birinde <ekirdek> göstergesi /kuruyemişi/ anlamını hiç karşılamazken bazı ağızlarda /etli meyvelerin içindeki tohum/ gösterilene <çekirdek> yerine <iğit> gibi başka gösterenlere bağlanır. Kuşkusuz yapısalcı bakış açısı tüm bu ağızları belli bir eş zamanlı aralıkta ayrı birer dil (langue) olarak tasarlayacaktır. Ancak uygulamada, bu her bir dilin mensubu, <çekirdek> göstergesinin kullanıldığı bir “anlam olanaklı kütleyi” anlama getirme/yorumlama olanağına eşit olarak sahiptir. Dolayısıyla aynı metin, başkaca sözlüksel hazineye sahip kişiler tarafından tekrar tekrar ancak farklı biçimlerde anlamlandırılabilir. Bu durumda, hem deneyimlenen metin hem de deneyimleyicinin *iki ayrı sözlüğün içeriği ile dizgeleşen iki ayrı dilin temsilcisi olarak anlaşılıp* okuma ediminin dilden dile bir eviri gibi görülmesi mümkündür. Böyle bir durumda ise her bir bildirişim örneğinin bir *dilden dile eviri* olarak anlaşılması gerekir. nk her ne kadar büyük oranda bir ortaklıktan söz edilebilse bile her bir ferdinin birebir aynı sözlük dâhilinde anlayıp anlattığı bir toplumun varlığı ne sürülemeyeceği gibi böyle bir dilin varlığı ancak teorik olarak mümkündür. Ağızlar üzerinden basitçe örneklenen bu durum coğrafi veya zamansal uzaklığın bulunmadığı koşullar altında dahi salt bağlamsal ayrınlıkta veya uzlaşımsal birleştirmede açığa çıkabilmektedir. Bu durumda şu sonuç kabul edilebilir: Aynı dilden (söz gelimi Türkçeden) bahsedilse dahi, dilin her bir konuşuru kadar sözlüğü vardır (Bu, alımlayıcı dil bağlamı demektir zaten.); her ne kadar tüm bu sözlükler, benzer dil tecrübesi temelinde büyük oranda ortaklık elde etmiş olsalar da eşzamanların toplamı olarak art zamanlı seyirde durmaksızın birbirlerine yaklaşıp uzaklaşırlar. Yapısalcı terminolojiyle ifade etmek gerekirse, bu koşullarda bireysel

¹¹ Gadamer’in terminolojisi üzerinden; aynı dil içinde farklı tecrübeye dayalı dünyaların bir tanımlanması olarak dil-içinde-dil için bk. (zdemir, 2021: 365-366)

veya toplumsal düzeyde yapı içinde eş zamanlı sonsuz yapıların varlığından söz edilmesi gerekebilir. Her bir alımlayıcı – Barthes, Eco ve Gadamer’in savunduğu gibi- yorumunu bir düz anlam düzleminden kalkarak yapacaktır ancak son durumdan çıkarılabileceği üzere düz anlam zeminlerinin birbirinden farklı olması –metinden metine farklı oranlarda gerçekleşse dahi- imkân dâhilindedir.¹² Varılan bu nokta, dil/söz ikiliği açısından yapısalcı düzlemde haklı eleştirilere açık olsa da özellikle metinlerarasılığın anlatı bağlamındaki görmezden gelinemez etkisi, Barthes’in serüveninde olduğu gibi, bu noktanın bilimsel veya bilim öncesi sorguya konu edilmesini zaruri kılar.

Çağrışımsal düzlem, Barthes’in göstergebilimsel sevüveninde gitgide daha fazla önem kazanan, hatta belki de yapısal çözümlenmeden uzaklaşmasının nedenlerinden biri olan *metinlerarasılığın*¹³ ele alınmasıyla bütünsel bir görünüme kavuşturulabilir. *Anlatının Yapısal Çözümlemesi*’nde Barthes metinlerarası ilişkilerin neliğine dair; “*Sözcenin herhangi bir özelliğinin, sözcüğün hemen hemen sonsuz anlamıyla bir başka metne göndermesi olgusunu içerir* (Barthes, 1993: 133).” genel ifadesine yer verir. *Göstergebilim İlkeleri*’nde Barthes, önceliği metin içi/dizge içi anlama vermiş, metindışı alanla irtibatı ikincil düzeye konumlandırmış olmasına (Barthes, 1986: 86) karşın yapısal çözümlenmeden uzaklaştığı sonraki dönemlerinde, metin dışı alanla irtibatı temellendiren metinlerarasılığı, anlatının temel bileşeni olarak işaret etmiştir: “*Metni temellendiren şey, kapalı, hesaplanabilecek bir iç yapı değildir ama, metnin başka metinlere, başka kodlara, başka göstergelere açılma noktası’dır; metni yapan şey, metinlerarası ilişkidir* (Barthes, 1993: 149)”. Metinlerarası ilişkiler, aynı anda özdeksel birlikteliğe sahip olmayan unsurların kurduğu ilişkiye örnek olması nedeniyle, Barthes’in yapısalcı tasarısındaki çağrışımsal düzlemle örtüşür. Anlatıyı meydana getiren göstergelerin, anlatı dışındaki başkaca unsurlarla bağlantılı ilişkisidir bu. Nitekim Barthes, *Anlatının Yapısal Çözümlemesi*’nde bunun ipucunu vermektedir: Burada Barthes, metin içi iki büyük bağlantı türü ayırt eder. Bunlar *iç bağlantılar* ve *dış bağlantılardır* (Barthes, 1993: 133). İç bağlantılar, Barthes’in işlevdeşlik temelinde tasarladığı çekirdek işlevler ve bütünleyimlerin bulunduğu dizimsel düzeyi ifade eder. Dış bağlantıların içeriğini ise Barthes şöyle açıklar: “*Sözcenin bir özelliği ayırıcı, parçalarıüstü, sözcük yerindeyse global bir bütünselliğe göndermelidir (...)* Hatta, bir özellik başka metinlere de gönderme yapabilir: *Bu durumda da metinlerarası ilişkiler söz konusudur* (Barthes, 1993: 133)”. Barthes’in, içeriğine metinlerarasılığı eklediği dış bağlantılar, açıkça çağrışımsal ilişkileri işaret eder. Metinlerarası bir ilişki neticesinde elde edilmiş anlamın, belirtibilgi veya düz anlam-yan anlam ikileminin hangi tarafında durduğuna dair bir çıkarım da yine Barthes’in “metinlerarasılığı, anma/alıntılama ile karıştırmamak gereğine” (Barthes, 1993:

¹² Nitekim Saussure de dil yoluyla bireyler arasında sağlanan ortaklığı bir “ortalama” olarak ifade eder. Aynı gösterge ile aynı kavramın işaret edilmesi, bir özdeşlik değil de yaklaşıklık üzerinden tanımlanır. (De Saussure, 1976: 34)

¹³ Metinlerarasılık, M. Bahtin’in “diyalojizm” anlayışından hareketle J. Kristeva tarafından geliştirilmiştir: Buna göre her metnin varoluş koşulu metinlerarası ilişkilere bağlıdır. Her metinde başka metinler bulunur; hem eski kültürün hem de çevresel kültürlerin metinleridir bunlar. (Rifat 2017: 143)

133) dönük uyarısı üzerinden elde edilebilir. Metinlerarasılıkta, ilişki kurulan metinle veya metinsellikte doğrudan atıf ilişkisi kurulmaz (ya da metinlerarasılık salt bu yolun kullanılması değildir). Metinlerarası ilişki açık değildir ve açıklanmaya muhtaçtır. Buna göre, metinlerarası ilişkinin muhatabı (anlamlandırılan) göstergenin “örtülü” olmasından hareketle, sonuçta elde edilen anlam, tıpkı belirti ve yan anlamda olduğu gibi “örtük” bir gösterilendir.

Dikey (çağrışımsal) düzeyde metinlerarasılığa muhatap olan örtük gösterilenin örtüsünün kaldırılmasında zaruri olarak alıcı/alımlayıcıya başvurulması, anlamlamada alımlayıcı yapılandırmanın gereğini kanıtlar niteliktedir. Bu zaruret ve dolayısıyla kanıtın dayanağı, metinlerarası ilişkilerin yalnızca geçmiş veya çağdaş metinlerle değil, gelecekteki (anamlanan metinden daha sonra oluşturulmuş/yazılmış) metinlerle de kurulabileceği varsayımına dayanır. Barthes’a göre *bir metnin kaynakları kendinden önce gelenler değil, aynı zamanda kendinden sonra gelenlerdir* (Barthes, 1993: 133). Bundan birkaç sonuç çıkar: Bir anlatımın kaynağı, oluşturucusu (yazar vb.) olamaz çünkü böyle bir durumda metnin hem yazardan bağımsız/habersiz durumda hem de kendinden sonraki metinler üzerinden anlamlandırılması gerçekleşmezdi. Aynı zamanda bir metnin kaynağı salt metnin kendisi de olamaz: Metnin özdeği değişmediği hâlde sonraki metinler ve metinsellikler yoluyla anlamı durmaksızın değişebilir. Dolayısıyla, dizimsel ve çağrışımsal düzlemin bize söylediği kadarıyla, organik bir bütün olarak metinle onu yeniden yapılandırarak/üretecek olan alımlayıcının etkileşimi, iç bağlantılarıyla dış bağlantıların iç içe geçmesi, anlatımın anlatılışması/göstergelerin dizgeleşmesi için şarttır.

Bağlılaşımın gerçekleştiricisi olarak alımlayıcı, ontolojik bağlamda, Kartezyen bir “ben” olmadığı gibi belirlenmiş bir “şey” de değildir. Alımlayıcı, şeylerin yaratıcısı bir “özne” veya üretilenlerden bir “nesne” de değildir. Barthes’ın *S/Z* nin girişinde yaptığı “metne yaklaşan ben” tanımı bize, bu çalışmanın sınırlarını fazlaca aşacak felsefi tanımlara temas etmeden meseleyi açıklama olanağını tanıır: “*Metne yaklaşan bu ‘ben’in kendisi de başka metinlerin, sonsuz, daha doğrusu, yitik (kökeninin yitip gitmiş olduğu) sonsuz sayıda kodun çoğulluğudur* (Barthes, 2016: 21)”. Metne yaklaşan “ben”, metnin kaynağı değildir. O, adına ansiklopedi, özel bağlam, toplumsal bağlam, gelenek, biyo-iktidar veya bütüncül düzen¹⁴ densin, kendisini, yani belleksel dil birikimini edindiği kaynakla metin arasında *aracılık* yapar. Amacı, kendi kaynağıyla, tarihiyle, yaşam veya dil tecrübesiyle, okuduklarıyla, bekledikleriyle veya Richard Rorty’nin onaylayacağı gibi *çıkarlarıyla*¹⁵ özdeksel bir bütün olan metni uzlaştırmak veya Gadamer’in onaylayacağı anlamda *anlaştırmaktır*¹⁶. Alımlayıcının alımlama/yorumlama öz-

¹⁴ “Bütüncül düzen, bilindiği gibi, bellekte daha önceden biriktirilmiş bilgilere verilen ad. Bir metni üreten ve anlayan kimsenin bu tür dil dışı bütüncül bilgi örüntülerini etkinleştirdiği düşünülüyor.” (Zeyrek, 1991: 108)

¹⁵ Richard Rorty’nin metinleri anlamamanın güdüsü olarak fayda/çıkarı savunduğu “Pragmatistin Yolculuğu” adlı metin için bk. (Eco, 2021: 98-120)

¹⁶ Diyalogda her iki tarafın birbirini varsaymasıyla ortak bir terminoloji ve söylemde buluşmaları anlamında “anlaşmak” için bk. (Gadamer, 2009: 174)

gürlüğü, Eco'nun ifade ettiği gibi *alıcının psikolojik, kültürel ve tarihsel beklentiler dizgesi ile yapının biçimsel yapısı* arasındaki alanda geçerlidir (Eco, 1991: 22-23). Yapılandırmanın özü, alımlayıcının bu *arabulucu* kimliğinde aranmalıdır.

Çağrışımsal düzlemin örtük olmak/olmamak ikiliği üzerinden yan anlam ve metinlerarasılıkla ilişkisinin ardından alımlayıcının temel neliğinin açıklığa kavuşturulmasıyla beraber, bir önceki bölümün sonunda ele alınan tutarlılık bahsinin tamamlanması mümkün hâle gelmiştir. Alımlayıcının arabuluculuğuyla yapılan anlam olanaklı birimler toplamının tutarlı bir dizgeye dönüşümü, yatay düzlemlerle dikey düzlemin eşgüdümlü işlem görmelerine bağlıdır. Dizimsel düzlemin tutarlılık sınaması anlamlı birimlerin ve anlam ayırıcı birimlerin bir araya gelişleri üzerinden denetlenebilirken anlamlamanın (dikey düzlemin) tutarlılık sınaması, göstergenin, etrafında/çevresinde bulunan, dizimsel ilişki içinde bulunduğu birimlere göre, semantik izotopiye/yerdeşliğe¹⁷ uygun olup olmaması üzerinden yapılabilir (Eco'nun, Greimas'ın semantik yerdeşlik/izotopi kavramı üzerinden anlatsal tutarlılık savunusu için bk. Eco 2021: 68). İzotopi, dil bilimsel anlamda “anlambirimlerin” anlamsal niteliklerini barındıran “anlambirimcik demeti” dâhilindeki “anlambirimciklerin” benzerlik ve aykırılıkları üzerinden birimlerin birbirleri karşısındaki uygunluklarını denetler (Bayrav, 1998: 191-192). Örneğin <ye-> ile <elma> anlambirimleri basitçe şu anlambirimcik demetlerini bünyelerinde barındırırlar: <ye-> /eylem, yiyeceği dişlerle çiğneyerek yutmak, karın doyurmak için, beslenmek için, enerji almak için vb./ ; <elma> /ad, yiyecek, meyve, karın doyurur, besler, enerji verir vb./. Söz konusu iki anlambirimimin anlambirimcikleri birbirleriyle yüksek düzeyde uyum gösterirler. Böyle bir ortaklaşma semantik izotopiyi temin eder. Buna göre <elma yedim> tümcesi tutarlı bir yapı olarak ortaya çıkar. Bir bütün olma iddiasıyla yapılaşmış bir anlatıda ise bu izotopi bütünsel bir çelişmezliği temin edecek kapsamda olmalıdır. Greimas'ın “*bir öykünün tekbiçimli okunmasını olanaklı kılan çokkathlı semantik kategoriler bütünü* (Greimas'tan aktaran; Eco 2021:68)” biçiminde tanımladığı ve bu hâliyle Eco'nun Rorty karşısındaki *tutarlılık savunusuna* temel oluşturan semantik izotopi aynı zamanda *metnin birbirinden farklı okumalara nasıl yol açtığını da açıklar. Gerçekten, çoğul-okumanın sırrı bu yerdeşliklerin kuruluşuna bağlı görünür*¹⁸. Nitekim tutarlılığı temin edecek semantik izotopi de bir yapılandırmaya gereksinim duyar. Bu ihtiyacın giderilmesi ise alımlayıcının arabuluculuğu ile mümkündür. Örnek olarak <ok>, <yay> gibi adlar ve <vurulmak>, <yaralanmak> gibi eylemlerin dizimsel ilişkiye sokulduğu bir varsayımsal metin için düz anlamsal boyutta semantik izotopi, metni bir savaş sahnesi ola-

¹⁷ izotopi/yerdeşlik (Alm. Isotopie, Fr. isotopie, Ing. isotopy). 1. Bir söylem çerçevesinde anlamsal tutarlılığı, bildirinin bir anlam bütünü olarak kavranmasını, tek yönlü anlaşmayı sağlayan uyum; aynı düzlemde yer alan öğelerin oluşturduğu, çok anlamlılığı engelleyen ve anlambirimcik yinelenmelerinden doğan uyumluluk. 2. Hem içerik, hem anlatım düzleminde dil öğelerinin yinelenmesiyle oluşan uyum. (Vardar, 2002: 224)

¹⁸ Süheylâ Bayrav semantik izotopiye dair bu açıklamayı (italik yazılı kısım); Levi-Strauss'un Anthropologie structurale'da Oedipus'u ele alarak yorumlayıcı temelli çoğul okumayla ilgili edindiği sonuçlarla destekler. (Bayrav, 1998: 192)

rak okumayı gerekli görebilir. Ancak klasik Türk şiirinde bu göstergeleri “sevilenin sevene (göz ile) bakması ve sevenin âşık olması” bağlamında anlamlandırmak “doğru” sayılır. Kuşkusuz divan şiiri bağlamında bu gösterge birliktelikleri mazmun olarak yapılaşmıştır ancak bunun bir yapılanmanın sonucu olduğu açıktır. Geleneksel bir yapılanmaya/yapılaşmaya örnek olarak verilebilecek mazmunların yanında çağdaş anlatıya veya anlam olanaklı bütünler için yönelik doğrudan bireysel okuma-anlamlandırma ediminde de –henüz gelenekselleşmediği/yaygınlaşmadığı için “bireysel addedilen”- izotopik yapılanma söz konusudur. <Baygın bakışlı bir kapıyı giydim üzerime> gibi bir ifade, varsayılan sözlüksel bir semantik izotopiyle değil ancak alımlayıcı izotopik yapılandırma ile anlamlı hâle getirilebilir. Her anlatı belli oranda alegorik yapılanmaya izin verir. Ancak görülmektedir ki böyle bir durumda dizimsel ilişkileri hesaba katacak çoklu anlamlandırma uzlaşması (ok>kirpik + yay>kaş + ok at->bakış at-/bakvb.) gerekmektedir. Dolayısıyla semantik izotopi, dizimsel ve çağrışımsal düzlemin, anlamlandırma ile değer bütünsel uzlaştırılması biçiminde yapılandırılabilir. Metinsel tutarlılık kavramını büsbütün yadsımasından bağımsız olarak Rorty’nin ifade ettiği gibi “*metnin tutarlılığı, birisinin bir grup işaret ya da gürlüti hakkında söyleyecek ilginç bir şey bulması dışında bir şey değildir* (Eco, 2021: 103)”. Sonuç olarak; tutarlılık/dizgesellik, alımlamadan/okumadan ayrı bir şey olarak değerlendirilmemelidir. Dizgesellik; dizgeye doğru olmak, dizgeleştirmeye uğraşmak, tutarlı parça-bütün ilişkisi geliştirmek niyetindeki alımlamanın/okumanın temel içgüdüdür. “*Bir okumanın kendi dizgeselliğinin niteliğinden ve dayanıklılığından, bir başka deyişle işleyişinden başka kamıtı yoktur* (Barthes, 2016: 22).

5. “İşlemsel Düzenlemeler”

İnsanın hızlı ve hatasız akıl yürütebilmesinin yanında evrensel bir anlaşılabilirliği temin edecek ideal dil tasarısı Descartes’ı takiben gelişen Kartezyen düşüncenin/bilimin hedeflerinden biri olmuştur. İdeal dil için özel bir çalışma yürütmemiş olsa da bu fikir ilk kez Descartes tarafından dile getirilmiştir (Altınörs, 2003: 93). Descartes’ın ardından bu amaca dönük ilk ciddi atılım ve fikir üretmeler, Alman filozof Gottfried Leibniz ve tüm dillerin altında yatan temel dilbilgisel yapının peşine düşen Port Royal dil okulu mensuplarına aittir (Altınörs, 2010: 51; Harris ve Taylor, 2018: 88). Etkisini mantıkçı pozitivistlere ve cümle-fonksiyon kuramına dek hissettiren ideal/yapay/evrensel dil fikri (Altınörs, 2003: 115-117) pozitif bilimlerin nesnesine yaklaşımının niceliğini tayin edecek düzeyde rağbet görmüştür. Bu etki, Saussure’un dil biliminin görevleri arasında saydığı “*bütün dillerde sürekli ve evrensel olarak kendini gösteren güçleri araştırmak* (De Saussure, 1976: 27)” ilkesi temelinde pozitif bir bilim olarak ortaya çıkma iddiasındaki dil bilimi ve gösterge biliminin metodolojisini de doğal olarak etkilemiştir. Doğal dilden ayrı yapay/bilimsel bir *üst dil* gereği bu kaygıdan doğmuştur. “*Üstüne konuştuğumuz dil ile konuştuğumuz dili (örneğin Türkçenin dilbilgisi üstüne Türkçe bir araştırma) birbirinden ayırt etmek amacıyla mantıkçıların ortaya attığı konudil/üstdil karşıtlığı, bir yandan dilbilimcilerce benimsenirken, öte yandan L. Hjelmslev’in düzenlemeleriyle göstergebilim kuramı içine alınmış ve üstdil anlayışı bilimsellikte eşdeğerli tutulmuştur. Göstergebilimde*

üstdil denince, doğal dillerin yapısından bağımsız olarak oluşturulmuş, 'yapma', 'bilimsel' bir dil anlaşılır (Rifat, 2018: 86)”.

Yapısalcı dil biliminin ilkeleriyle yola çıkan Barthes da ilk örnekçesinin temellerini atarken Hjelmslev'in üst dil tanımından hareket etmiştir. Buna göre bir üst dil dizgesi, “*İçerik dizlemi bir anlamlama dizgesi tarafından kurulmuş bir dizgedir.*” biçiminde tanımlanır (Barthes, 1986: 82). Hjelmslev terminolojisi üzerinden (AB(ABI)) biçiminde simgeleştirilen üst dilin bu tanımı Saussurecü kavramlarla “*Üstdil, gösterileni bir anlamlı gösterge olan göstergedir.*” şeklinde ifade edilebilir. Barthes henüz tasarısının başında İşlevler Düzeyi için işlevler, belirtiler, bütünleyimler, bilgiler, asal işlevler gibi kavramlar üzerinden bir üst dilin hazırlığını yaparken Eylemler Düzeyi için Greimas'ın ve ardından Todorov'un geliştirdiği *eyleyenler örnekçesini*, “*(...) çok sayıda anlatıya uygulanabilecek güçte görünmektedir.* (Barthes, 1993: 106)” ifadeleri ile örnek göstermekte ve olasılıkla bu minvalde bir model tasarlamayı hedeflemektedir. Buna karşın Barthes, yukarıda ele alınan ve “tümü kapsayıcılığın/işlevdeşliğin güçlüğünü” ortaya koyan nedenlerin de etkisiyle zamanla söz konusu üst dil anlayışından uzaklaşmıştır. Todorov'u, incelediği nesnenin diline benzer bir üst dil kullandığı gerekçesiyle “yöntembilimsel kategorilerden uzak, yazın bilimine yakın” olmakla eleştiren Rifat (Rifat, 2018: 113), zamanla üst dilden uzaklaşan Barthes'ın da “bir denemeci, metin eleştirmeni” kimliğine büründüğünü ifade eder (Rifat, 2017: 141). Anlatılar arası niteliksel farkın fark edilmesi (sözlü/yazılı kültür) ve metinlerarasılığın alıcıyı/okuru devreye sokmayı zorunlu kılmasıyla üründen üretime, yapıdan yapılanmaya doğru seyreden göstergebilimsel serüveninde Barthes için tümü kapsayıcı inceleme dilinden farklılığı gözetici dilsel işleme geçiş doğal sayılmalıdır. Öte yandan daha ilk tasarında Barthes, bir moda dergisi üzerinden örnekleyerek, doğal dilin düz anlamlı durumda ve anlam aktarıcı bir nesnel dizgesini üstlendiğinde bir *işlem*, yani bir *üst dil* olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir (Barthes, 1986: 84). Barthes'ın üst dili, *konudilinden farklılığı* değil de *yapaylık ve tümü kapsayıcılık* gibi sınırlamaları söz konusu etmeyerek, *düz anlamlı olmak ve amaç açısından bir başka anlamlı dizgeyi üstlenmek* gibi niteliksel koşullar etrafında açıklaması, üst dili kendi konudilinden farklı bir dil olarak görmemek gereğini dile getiren Eco'nun “*eleştirel üstdil, her dilin, kendi kendisinden söz ettiğinde üstlendiği bir işlevdir* (Eco, 1991: 41)” ifadesiyle birleştirildiğinde Jakobson'un *işlevlerine* temas etme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Buna göre Jakobson'un bildirişim şemasında verici ve alıcı arasında irtibatı sağlayan göstergeler sistemi olarak *kod* (şifre) üzerine eğilen her türlü dilsel etkinlik, dilin *üstdil işlevine* atıfta bulunur (Rifat, 2017: 40; Kıran, 1986: 85; Yücel, 2020: 60). Sonuç olarak kendisi hakkında konuşabilme özelliği doğal dilin işlevselliğinin bir parçasıdır ve doğal dil, koda dönük bir işlevde kullanılma amacına hizmet ettiği her koşulda bir üst dil olabilir.

Doğal dilin bildirişimin kodunu ele aldığı koşulda üst dil olarak kabul edilebilir oluşu, üst dilin yalnızca doğal dilden oluşması gerektiği anlamına gelmemektedir. Ancak metinlerarasılığın anlatıyı yapılandırmada alımlayıcıyı ve alımlayıcının anlatı ile *diyaloğunu* zorunlu kılması, üst dilin doğal dilden oluşması gerektiği anlamına gelebilir. Bunun en temel nedeni, örnek olarak fizik gibi potizif bir bilim dalı için, her üst dilsel birimin görevi/işlevi belli bir sözlük etrafında sabitlenebilmekteyken anlamsal yapılanmanın bağlamsal farklılaşma nedeniyle ön-

ceden belirlenmiş bir sözlüğe imkân tanımamasıdır. Her bir yapılandırma kendi kavramsal sözlüğünü ve kendi üst dilini tesis edebilir ancak böyle bir *tesisat* tümü kapsayıcılıktan uzak kalacaktır. Üst dilin, Descartes'tan beri her alanda ulaşılmaya çalışıldığı gibi evrensel/tüm önyargılardan bağımsız/tümü kapsayıcı bir yapıyı temin edememesi durumunda, teknik olarak simgeler kargaşası yaratmaktan başka bir işlevi kalmaz. Bu nedenle, anlam olanaklı kütlelerin yapılandırılmasında pozitif bilimlerin öngördüğü gibi bir üst dilin değil de yapının kapalılığıyla alımlayıcı sözlüğünün diyaloga girmesi biçiminde tanımladığımız yapılandırma için doğal dilin üst dil işlevindeki özgün/diyaloğa has varlığı şarttır. Bunun yanında, bir doğal dil etkinliği olarak üst dilin varlığı tümü kapsayıcılık iddiasındaki bir yapay üst dilin aranmasına veya denenmesine engel değildir. Her türlü etkinlik, sorunun anlaşılması, açaıklanması veya kanıtlanması amacıyla birbirini besleyerek hareket edebilir.

Kant'ın *saf aklın kategorilerinin* karşısına Dilthey'in *tarihsel aklın kategorilerini* koymaya çalışması (Palmer, 2015: 158) örneğinde olduğu gibi pozitif bilgi ile tarihsel bilgi arasındaki aykırılığa dayanan söz konusu epistemolojik sorunun tartışılması, bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Ancak üst dile yönelik tatmin edici bir sonuca Barthes'in serüvenini takip etmekle ulaşılabilir. Barthes, *Anlatının Yapısal Çözümlemesi*'nde bir yapısal çözümleme için bireysel okumanın önemini ele alırken (Barthes, 1993: 125) anlatının çözümlemesinin biyoloji gibi bilim biçiminde ele alınamayacağını ifade etmektedir. Ona göre bir *metin çeviri makinesi* tasarlanırsa bile (Biz bu makineyi üst dil olarak düşünebiliriz.) düz anlamlar çevrilebilir ancak yan anlamsal ve çağrışımsal düzey üzerine tatmin edici sonuçlar elde edilemez. Göstergebilimsel çözümlemede bir ekip okuması yerine bireysel okumanın doğru olduğunu düşünen Barthes, dolayısıyla, çağrışımsal düzlemin ve yan anlamların anlamlandırılmasını bir okuma sorunu olarak görmektedir. Aynı paragrafta bireysel okumayı desteklemek amacıyla ifade ettiği *her araştırmacının kendi tarihi vardır* çıkarımı da göz önüne alındığında üst dile dair şu sonuca ulaşılabilir: Her araştırmacının okuması, her birinin kendi tarihsel bağamları temelinde biriciktir; dolayısıyla her bir anlatı için değil ama her bir okuma için bir üst dil (çeviri makinesi) varsayılabilir. Burada biyoloji gibi bilimlerle anlatı çözümlemeleri arasına bir çizgi çeken Barthes aynı yıl yayımlanan (1969) başka bir yazısında anlatının okuma birimlerini adlandırma bahsini ele alırken söz konusu adlandırmanın *pek az bilimsel* göründüğüne yönelik ortaya çıkabilecek itirazlara karşı şu cevabı vermektedir: “*Anlatının bilimi (eğer böyle bir bilim varsa) kesin ya da deneysel bilimlerin ölçütlerine boyun eğmez. Anlatı bir dil etkinliğidir (anlamlama ya da simgeleştirme etkinliği) ve dille ilişkili olarak, dile göre çözümlenmelidir: Bu bakımdan, çözümlemeci için adlandırmak, tıpkı geometrici için ölçmek, kimyacı için tartmak, biyolog için mikroskopla bakmak gibi usa yatkın ve nesnesiyle türdeş bir işlemdir* (Barthes, 1993: 139)”. Barthes'in okuma birimlerini/kesitleri adlandırmak özelinde dile getirdiği bu görüşler, teknik olarak ve ilkece çözümlemenin her aşaması için geçerli sayılabilir. Yapılandırmak bir bütün olarak ad verme işlemlerinin art arda dizilmesiyle oluşmaktadır. Bir göstereni bir gösterilene bağlarken, ortaya çıkan göstergeyi dizim içindeki bir başka eylemle ilişkilendirirken veya tüm bu ilişkileri yapılandırırken, okur veya araştırmacı tarafından yapılan şey adlandırmadır. Alımlayıcının ve alımlama etkinliğinin ürünü ise yapıya dönüştürülmüş adlandırmalardan ibarettir. *Yalnızca*

adlandırılmış anlamlar vardır (Barthes, 1986: 12): Yapılandırılan anlam olanaklı kütlenin özdeği doğal dil olsun veya olmasın, onun anlamlı bir bütün, bir yapı hâline gelebilmesinin şartı, onu dil etkinliğinin malzemesi kılmaktır. Dil etkinliğinin sonucunda ortaya çıkan anlamsal organizma, alımlayıcı bağlamsal sabitlemenin mümkün olmayışı nedeniyle, empirik bir deneyin sonuçlarıyla aynı kimlikte bir bilimselliği paylaşmasa da tarihsel bilgiye dayalı bir bilimselliğe sahiptir.

Makalenin bu bölümünün *yöntem* veya *üst dil* kavramlarıyla değil de *işlemsel düzenlemeler* biçiminde başlıklandırılmasının nedeni, Barthes'ın söz konusu bilgiye ve bilimselliğe yönelik kaygısının bir sonucu olarak aynı hassasiyeti taşıyor olmamızdır. O, söz konusu hassasiyeti; “*Yöntem'in, çoğunlukla pozitivist bir sonucu ilke olarak ortaya atması ölçüsünde, bu sözcüğü kullanmak fazlasıyla iddali, özellikle de ideolojik açıdan tartışma konusu olacaktır* (Barthes, 1993: 147).” biçiminde ifade eder. Bu nedenle, bölümün başında tartışılan alımlayıcı/yorumlayıcı üst dilsel doğal dilin dışında, *örnek bir yapılandırmada* takip edilebilecek *yol* ve tümü kapsayıcılığı varsayılan kavramlar, *işlemsel düzenlemeler* adı altında tekrar tanımlanabilir. Önceki bölümlerde Barthes'ın serüveni temelinde yeniden ele alınan dizimsel ve çağrışımsal düzlem, bu düzlemler dâhilinde yeniden tanımlanan birim sınıflar ve bir göstergebilimsel çözümlemede üst dil görevi görebilecek işlemsel düzenlemeler şu şekilde örnek bir yapılandırmaya tâbi tutulabilir:

5.1. Bütüncül Okuma

İlk olarak *bütüncül okumayla ilk* (çizgisel) *okuma* arasında ayırım yapmak gerekir: Buna göre, bir ilk okuma için düşünüldüğünde, özdeği doğal dil olan anlam olanaklı kütlenin tabii çizgisel niteliği nedeniyle anlam ancak tecrübe edilmiş birimler üzerinden olgunlaşarak ilerler. Yani özdeğin ilk karşılaşılan biriminin anlamsal yapılandırmaya katılımında söz konusu birim, henüz okunmamış olması nedeniyle özdeğin son birimiyle dizimsel ilişkiye giremez. Dolayısıyla okuma sürdükçe geriye doğru anlam kendini sürekli yeniler. Metnin tamamının tecrübesine sahip olunarak okuma anlamında *bütüncül okumada* ise yapılandırma, özdeğin tüm birimleriyle ilişkisini gözeterek ilerler. Dolayısıyla ilk adımdan son adıma kadar dizimsel ilişkilerin işlerliği sağlanırken her bir parçanın bütünle dayanışıklığı gözetilmiş olur. Bunun yanında anlamsal olgunlaşmanın takibi olarak ilk okumanın sonucu her ne kadar tek bir yapıyı doğuracak olsa da söz konusu *süreç*, aralığı belirsiz bir art zamanlılık kimliğine sahip olabilir. Buna karşın bütüncül okuma, bütünün henüz ilk göstergesini anlamlandırırken son göstergesi ile ilişkisini gözetir. Bu yolla eş zamanlı bir bakış için zemin sağlanmış olur. Bu ayırma gidilmesinin bir başka nedeni, söz konusu işlemsel düzenlemelerin, özdeği ne olursa olsun (sözcükler, figürler, motifler vb.) her türlü anlam olanaklı kütle için geçerliliğini temin etmektir. Nitekim doğal dilin çizgisel niteliği, verinin tek bir fotoğraf karesi gibi zamandaş okunmasını engeller. Yapılandırılmış olsun veya olmasın sözel veya yazılı her dil birlikteliğinin bir başı ve sonu olmasıyla birlikte tecrübe edilmesinin bir sürece yayılması gerekir ancak örnek olarak görsel göstergede böyle bir çizgisellik/baştan sona ilerleme yoktur ve ister istemez bütün-

cül/zamandaş okumayı gerektirir.¹⁹ Bu bağlamda bütüncül okuma, nitelik ayırt etmeksizin anlam olanaklı kütlelerin anlamlandırılma süreçlerini niceliksel olarak birbirine yaklaştırmış olur. Bu nedenle örnek bir metinsel yapılandırma, bütüncül bir okuma, başka bir ifadeyle *önceden okunmuş olma* üzerinden gerçekleştirilebilir.

5.2. Okuma Birimlerine Ayırma/Kesitleme

Anlatının Yapısal Çözümlemesine Giriş'te Barthes, çözümlemenin öncesinde anlatsal söylemin az sayıda sınıfa dağıtılması amacıyla anlatının kesitlenmesi gerektiğini ve bu kesitlemenin işlevler temelinde gerçekleşebileceğini ifade eder (Barthes, 1993: 92). Daha sonra yayımlanan çalışmalarında ve özellikle işlevdeşliğin kabulünden uzaklaştıkça kesitleri önce *okuma birimi* daha sonra da *sözlüksel birim* olarak adlandıran Barthes, kesitlemenin nedenini "tamamen keyfi" biçiminde açıklar (Barthes, 1993: 132, 148; Barthes, 2016: 24). Buna göre kesitleme yalnızca anlatıyı karelere ayırmaktan ibarettir (Barthes, 1993: 132) ve kesitlerin, *sözbirimin anlamlarının gözlemlenebileceği en iyi uzam olması yeterli olacaktır* (Barthes, 2016: 24). Bu keyfiyeti Barthes, çözümlemenin gösterilen üzerine bir işlemken kesitlemenin gösteren üzerinde bir işlem olmasına ve söz konusu işlemin yöntemsel bir sorumluluk içermeyeceği varsayımına dayandırmaktadır (Barthes, 2016: 24). Bu varsayımdan, kesitlemelerin, anlam olanaklı kütlelerin anlamsal yapılanmasında bir etkisi olmadığı sonucu çıkar. Buna karşın, işlevdeşliğin yok sayıldığı durumda dahi dizimi bir süre de olsa kendi içine kapatacak kesitlerin belirlenmesinin, anlatının gösterilen düzeyinde bir etkisinin olup olmayacağı sorgulanmalıdır. Bir yapılanma, yapı olmamaktan yapı olmaya doğru bir işlemler bütününe kastediyorsa, yapıyı tesis edecek en büyük parçalar olarak kesitlerin, ortaya çıkacak dizgenin anlam kimyasında etkisi olması gerekmektedir. Tümce biçiminde bir dizge olarak *<Bu şehirde akşam doğru içime korku, ayaklarına kara sular iner.>* gibi bir ifadenin yapılandırılmasında *<ayaklarına kara sular inmek>* eylemi kesitlenerek kendi içinde bir yapı olarak tayin edilmezse /çok ayakta kalmaktan veya yürümekten yorulmak/ yerine kesitlemeye göre *<ayak>*, *<kara>*, *<su>*, *<inmek>* göstergelerinin çeşitli dizimsel birleşmeleri üzerinden farklı anlamlara ulaşılması söz konusu olacaktır. Nitekim tümcedeki söz dizimi, anlatılar veya anlatılaştırılmış anlam olanaklı kütleler için de geçerlidir ve Barthes'ın da öne sürdüğü gibi *hem kesitlerin içinde hem de kesitler arasında bir sözdizim vardır* (Barthes, 1993: 102). Bu söz dizimi, gerek işlevdeşlik temelinde varolan tümü kapsayıcı nitelikte, gerek her bir yapılandırıcı okumanın/alımlamanın türünü olsun, ortaya çıkacak bütünü nihai yapısal kimliğini ifade eder. Bu nedenle kesitleme işlemi, dizimsel düzlemdeki yapılanmayı tayin edici, dizimsel ilişkilere dayanak sağlayıcı temel bir işlemken kesitler, anlatının en büyük söz dizimsel birimleridir. Dolayısıyla kesitleme yalnızca gösteren düzeyinde değil gösterilen düzeyinde de birincil etkiye sahiptir. Anlatı olarak tasarlanmış metinlerde kesitleme, büyük oranda, yapılandırılan bütün tarafından yönlendirilir (Başlıklarla ayrılan bölümler, paragraflar, manzum-mensur çeşitlenme-

¹⁹ Doğal dilin zamana dayalı çizgiselliğine karşın görsel göstergelerin zamandaş gerçekleşmesiyle ilgili Saussure'ün tespiti için bk. (De Saussure, 1976: 64)

leri vs.). Ancak özdeksel bağdaşmazlığın yoğun olduğu anlam olanaklı kütlelerin yapılandırılmasında alımlayıcının kesitsel yapılandırmada etkinliği artar. Buna karşın her durumda, anlatsal verinin alımlayıcının bağlamıyla diyalogu, kesitlemenin ve dolayısıyla söz diziminin nihai ortaya çıkarıcısı olarak tayin edilmelidir.

5.3. Dizimsel ve Çağrışımsal Birimler (Çekirdek, Bütünleyim, Belirti, Bilgi)

Dizimsel yapılanma olarak kesitleme işleminde alımlayıcının söz konusu etkisi, aynı zamanda kesitlemenin alımlayıcı açısından neye göre yapıldığı sorusunun cevabını da içerir. Kesitlerin her birini birer söz dizimsel birim olarak, hatta kendi içlerindeki söz diziminden dolayı bir *tümce* olarak görmek gerekirse, her kesitin alımlayıcı tarafından bir *yüklem* kimliği kazandırılan *çekirdeğin* (ÇEK. Çekirdek Gösterge) üzerine inşa edildiği söylenebilir. Buna göre alımlayıcının, etrafında anlam kuşakları oluşturacağı ve diğer birimlerden daha kurucu bir vazifeye atayacağı *çekirdeğin*, çevresindeki göstergesel birimlerle kurduğu ilişkiler neticesinde yapılan izotopik alan bir kesit olarak tanımlanabilir. Dizimsel düzlem için, *çekirdek* dışındaki bütün birimler, hem *çekirdeği* tümleyen (onun kesit-içi veya kesitler-arasıyla ilişkisini sağlayan) hem de *çekirdek* tarafından tümlenen *bütünleyimler*dir (BÜT.). Barthes'ın “*Her birim iki değişik sınıfa ait olabilir.* (Barthes, 1993: 97)” çıkarımıyla desteklenebileceği gibi; dizimsel düzlemde *bütünleyim* ve *çekirdek* olarak tanımlanan birimler çağrışımsal düzlemde *belirti* (BEL.) veya *bilgi* (BİL.) olabilir (Başka bir deyişle her birimin iki ayrı düzlemde en az iki farklı kimliği vardır.). Buna göre; bir sözcük, tamlama, eylem hatta tümce biçiminde olabilecek *çekirdek* veya *bütünleyim*, çağrışımsal düzeyde bir düz anlama atıfta bulunan *bilgi* veya bir yan anlama atıfta bulunan *belirti* olabilir. Bunun yanında aynı birim aynı düzlemde iki farklı sınıfa ait olabilir (<iyi bilirdik> göstergesinde <iyi> birimi düz anlamsal kimlikte *bilgi* olarak atanırken <iyi> birimini de içeren <iyi bilirdik> birimi yan anlamsal kimlikte *belirti* olarak atanabilir). Önce kesit-içi sözdizime dayalı izotopik tutarlılığı (Bu izotopik alana her zaman kesit-ötesi birimlerin katılımı söz konusudur; başka bir kesitin çekirdek göstergesi mevcut kesiti bütünleyebilir.), ardından kesitler-arası sözdizime dayalı organik bütünselliği inşa edecek söz konusu birimlerin belirlenmesi, yapılandırılan özdeksel birlikteliğin alımlayıcı ve onun bağlamsal arka planıyla kurduğu diyalogla, daha dil bilimsel bir ifadeyle dile getirilecek olursa, dizimsel düzlemin çağrışımsal düzlemle eşgüdümlü bir ilişkiye girmesiyle veya değerle anlamlamanın ortak bir kararda buluşmasıyla gerçekleşmiş olacaktır. Bu nedenle birimlerin belirlenmesinde (anlamlandırılmasında veya kimliklendirilmesinde), öncelik sıralaması varsayılmaz. Üretimi ürüne, yapılandırmayı yapıya taşıyacak anlamlandırmanın ve kimliklendirmenin (belirti, bilgi, çekirdek vb.) sabitlenmesi, dilin özgün diyalojik etkinliğinin seyri boyunca ve dilin arabuluculuğunda, karşılıklı denetlemeyle son şeklini alır.

5.4. Yapılandırıcı/İlişkilendirici Yorumlama

Üst dili oluşturan işlemsel düzenlemelerin son unsuru, bölümün başında da ele alındığı üzere, göstergelerin dizim içi ve dizim dışı ilişkilendirmelerini kurarak birimsel kimlikleri (çekirdek, bütünleyim, belirti, bilgi) belirleyecek diyalogu temsil eden yorumlamanın kendisidir. Anlam olanaklı bir özdeksel bütünlük olarak metin, alımlayıcının diyalogu harekete geçirici dil

etkinliğiyle yapılanabilir ve anlamlı bir dizgeye dönüşebilir. Dizgenin dizgeselliğini kodlayacak yapay kavramlar dizimi (ÇEK, BÜT, BEL, BİL), ancak alımlayıcı dil etkinliğinin yapılandırılmaya katılımıyla mümkün olabilir.

6. İçeriğin Tözünden Biçimine

Danimarkalı dil bilimci L. Hjelmslev'in, Saussure'un gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge tasarısını geliştirerek göstergeyi iki düzlem ve dört katmanda açıklaması, dil biliminde olduğu gibi gösterge biliminin de kuramsal temellendiriminde etkili olmuştur: Hjelmslev, göstergeyi önce *anlatım* (gösteren) ve *içerik* (gösterilen) olarak iki düzleme ayırır ve her bir düzlem için *biçim* ve *töz* katmanları tanımlar (Barthes, 1986: 37; Yücel, 2020: 52). Bunun sonucunda *anlatımın biçimi*, *anlatımın tözü*, *içeriğin biçimi* ve *içeriğin tözü* olmak üzere gösterge için toplam dört katman varsayılmış olur. Aslında Hjelmslev'in biçim/töz ayrımı Saussure'un dil/söz ikiliğiyle çok da farklı olmayan şeyleri tanımlar: Dilin bireysel kullanımındaki uygulamaları olan *söz* (parole), her iki düzlem için *töze* karşılık gelir. Kullanımdaki farklılıkların altında yatan yapı anlamındaki *dil* (langue) ise Hjelmslev'de *biçim* olarak kavramlaştırılır. Buna göre, Saussure'un *dilbilimin ilgi alanının söz değil de dil olması gerektiğine* yönelik (De Saussure, 1976: 30-35) temel ilkesine paralel olarak Hjelmslev'in terminolojisine göre tözler, dizge dışı alanla temas zorunluluğu nedeniyle dil biliminin inceleme alanı dışında tutulmalıdır ve dil bilimi ilkece biçimleri incelemelidir (Barthes, 1986: 37). Dolayısıyla anlam bilimi, gösterge bilimi gibi anlamı konu edinen dil bilimlerinin inceleme konusu *içeriğin tözü* değil *içeriğin biçimidir*. Gösterge biliminde bu ilke "*Göstergebilim, anlamı veya anlamları değil, anlamın eklemlenmiş biçimini, anlam üretiminin süreçlerini ortaya çıkarmaya çalışır* (Rifat, 2018: 91; Rifat, 2019: 58)." genel kanısına dönüşür.

İlk yapısalcı örnekçesinde Barthes'in meseleye yaklaşımı Hjelmslev temelinde şekillenir. *Göstergebilim İlkeleri*'nde Barthes, hem Saussure'un dil/söz ikili karşılıklığını hem de Hjelmslev'in biçim/töz ayrımını temel kavramsal tartışmalar olarak ele almış ve gösterge bilimi için ne anlama geldiklerini incelemiştir. Biçim/töz ayrımı, Barthes'in *Anlatımın Yapısal Çözümlemesi*'ndeki "*Genel İlkeler*" başlıklı bölümün ilk maddesi olan "*Biçimselleştirme/Soyutlama İlkesi*" çerçevesinde işlenerek ilkesel bir kimlik kazanmıştır: "*Bir metin, bizim için, bir dile gönderme yapan bir sözdür, bir koda gönderme yapan bir bildiridir, bir edinçe (kompetans) gönderme yapan bir edimdir (performans). Anlatımın Yapısal Çözümlemesi, (...) bir içeriği değil de biçimleri araştırır, (...) yapacağımız iş, bu metni açıklamak değil, bir dilbilgisi kurmak için gereçleri bir araya getiren bir araştırmacı gibi, bu metnin karşısına geçmektir* (Barthes, 1993: 127). Buna göre bir metin, tözün somutluğundan kurtarılır ve metnin genel soyut biçimine ulaşılmaya çalışılır. Biçimselleştirme veya soyutlama gibi bir ilke, daha bilimsel bir kimlik kazanma kaygısındaki dil biliminin ve ona dayanan gösterge biliminin bilimselliğini temin etmesi açısından elzemdir. Bu itibarla Barthes, gösterge biliminin metnin olası anlamları

rını öneren bir yorumlama yöntemi olmadığını ve anagojik²⁰ bir yol izlemediğini ısrarla vurgular (Barthes, 1993: 131). Uzun zaman boyunca dil bilimine konu edilmekten mahrum kalmış anlam kavramının bilimi ilgi sahasında kalabilmesi için bu temel ayrımın gözetilmesine dil bilimi ve gösterge bilimi çevreleri tarafından büyük önem verilmiştir. Öyle ki göstergeleri dış nitelikli sınıflandırma yoluna giden Trier'in *kavram alanı* veya Matore'nin *sözcükbilimsel alanları* gibi anlam bilimsel kuramlar Barthes tarafından, içeriğin tözüne fazlaca ağırlık vermesi nedeniyle kusurlu kabul edilmiştir (Barthes, 1986: 41). Rifat'ın, Todorov'un yöntembilimsel kategorilerden uzaklaşarak konudiline yakın bir üst dil kullanması dolayısıyla bir yazın bilimci sayılabileceği biçimindeki eleştirisi (Rifat, 2018: 113) benzer bir hassasiyetin sonucudur. Kuşkusuz *anlam* söz konusu olduğunda betimlemeler, belirlemeler, sınırlamalar ses bilimindeki veya biçim bilimindeki kadar kolay olmamaktadır. Buna sebep olarak, basitçe, göstergenin sınırsız anlam üretme gücü veya buna sunduğu imkânın genişliği gösterilebilir. Dolayısıyla anlam ve anlamlı bütünler söz konusu olduğunda, anlamı çeşitlendiren yorumun/yorumlamanın neliği ve niteliği önem kazanmaktadır.

Bizzat dil/söz veya biçim/töz kavramları etrafında gerçekleşmiş olmasa da Eco ile R. Rorty arasında yaşanan ve J. Culler'da ortak bir noktada buluşan, *metin - yorum - aşırı yorum* ekseninde gelişen ve yazın biliminin sınırlarında dolaşan tartışma (Tanner Konferansı, 1990), sözünü ettiğimiz alımlayıcı yapılandırmaya içeriğin tözü/biçimi bağlamında bir dayanak oluşturacaktır kanısındayız. Makalenin dizimsel ilişkileri ele alan ikinci bölümünde tutarlılık ilkesini desteklemek amacıyla değindiğimiz Eco'nun alımlayıcıyla metnin arasını bulan fikirleri, her ne kadar metnin sınırsızca yorumlanabileceğini onaylasa da yorumun sınırları ve ölçütleri olduğuna ısrarla dikkat çekmektedir (Eco, 2021: 47). *Açık yapıt* kavramı etrafında yazarın, metnin ve okurun niyeti arasında bir diyalektik kurmaya çalışan Eco, *Alımlama Göstergebilimi* adlı çalışmasında Derrida'nın yapısöküm örnekleri üzerinden "*amacı, dilin ne derecede sınırsız, başıboş bir semiosis oluşturabileceğini, (anlam oluşturma sağlayabileceğini) göstermek*" olan yorumlama biçimine *bahane-okuma* adı vermekte ve bu okuma tavrını eleştirmektedir (Eco, 1991: 44, 45). Aynı doğrultuda Eco, Barthes'in anagojik yorumlama hususundaki yukarıda değinilen kaygısına benzer biçimde, yorumun aşırılığını ve bunun geçerliliğini savunan tavrı, *gerçeği hep bir giz perdesinin ardında arayan* hermetik düşünce geleneğini sürdürmekle eleştirmekte ve bu duruma *giz sendromu* yakıştırmasını yapmaktadır (Eco, 2021: 45). Ayrıca Eco, makalenin dördüncü bölümünde Gadamer'in "*sözel bilincin metaforik doğası*" bağlamındaki açıklamaları dayanaklığında incelediğimiz, düz anlamlardan ikincil-üçüncül anlamlara ulaşmada kurulan benzerlik ilişkisinin *aşırılığını* da eleştiri konusu yapmaktadır: "*İnsanların özdeşlik ve benzerlik açısından (da) düşündüğü tartışma götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte, günlük yaşamda, bir yandan konuyla ilgili, önemli benzerliklerle, öte yandan rastlantısal, aldattıcı benzerlikleri birbirinden nasıl ayırt edeceğimizi biliriz* (Eco, 2021: 54)". Ona göre tutarlı bir benzerlik ilişkisi sonucu *sağlıklı yorum* elde etmiş olurken kimi yorumlar, zorlama

---

²⁰ Anagoji (Fr. anagogie) terimi düzenlamdan kalkarak gizemli anlama yükselen Kutsal Metin yorumu demektir (Çeviren Notu: Barthes, 1993: 131).

bir benzerlik ilişkisi sonucu oluşur. Eco bunları *paronayak yorum* olarak niteler (Eco, 2021: 54). Eco'nun paronayak yorum, giz sendromu, bahane-okuma gibi nitelemelerle varmak istediği yer, metnin yorumu değil yorumun metni doğrulaması gereğidir (Eco, 2021: 69). Buna göre yorum, kendisini dayanaklandırmak için metni kullanmamalıdır. Aksi takdirde bu metinsellikten uzaklaşmak olur ve metnin anlaşılmasında *kullanımın* değil *yorumun* yeri olmalıdır (Yorum/kullanım ayrımı için bk. Eco 1991: 36-38). Metinde, metnin kendisinde somutlaşmış niyetler-arası bir diyalektik söz konusudur ve bu diyalektik yorumun, belli bir organik bütün-selliği (metnin yapısını) gözetmesi gerektiğini ortaya koyar.

Pragmatizm olarak bilinen felsefi öğretinin önemli temsilcilerinden Amerikalı düşünür Richard Rorty ise Eco'nun yorum ve kullanım (aşırı yorum) gibi bir ayrım yapmasına karşı çıkar. Ona göre her okur metne, onu kullanmak için yaklaşır: “*Herhangi bir kimsenin herhangi bir Öyle ilgili olarak yapabileceği tek Şey, onu kullanmaktır. Bir Őeyi yorumlamak, onu bilmek, onun özüne nüfuz etmek, vesaire, yalnızca ondan yararlanma sürecini betimlemenin çeşitli yollarıdır* (Eco, 2021: 99)”. Rorty, Eco'nun yorumun sınırlayıcısı olarak “metnin, okur/yapıt niyetine dayalı diyalektiğe bağlı bir organik yapı” olduğuna uç veren görüşüne de karşı çıkar. Ona göre metnin veya okumanın bir doğası yoktur (Eco, 2021: 110). Dahası Rorty, “*metinsel mekanizmalar*” hakkında daha çok Şey bilmenin *edebiyat eleştirisi için zaruri olduğu Őeklindeki yapısalcı fikre* de katılmadığını ifade eder (Eco, 2021: 110). Rorty'nin Eco karşısında savunduğu fikirler basitçe Şöyle toparlanabilir: “Metinler belli bir amaca, beklentiye yahut çıkara göre kullanılmak için sınırsızca yorumlanabilir. Yorumun veya kullanımın önünde ona engel olacak metinsel bir mekanizma yoktur. Çünkü metnin bir doğası/yapısı yoktur. Bu bilindiğine göre, birtakım yapılar/mechanizmalar araştırmanın gereği de yoktur.”

“*Aşırı Yorumun Savunusu*” biçiminde başlıklandırılan bildiri metninde Amerikalı yazın eleştirmeni Jonathan Culler, Eco ve Rorty'nin sözü edilen fikirlerine birtakım eleştiriler getirir. Öncelikle Culler, Rorty'nin, “Metinler yalnızca kullanılmak içindir ve metinsel mekanizmaları aramak gereksizdir.” minvalindeki düşüncesine karşı çıkar. Dil bilimi üzerinden örnekleme yapan Culler, İngilizcenin insanlar tarafından rahat bir biçimde kullanılıyor olmasına veya dilin yapısının bilinmesinin insanların daha iyi İngilizce konuşmasında bir etkisi olmamasına rağmen İngilizcenin yapısının betimlenmeye çalışılmasının boş bir uğraş olmadığını ifade eder (Eco, 2021: 123). Culler'a göre *bir disiplin olarak edebiyat incelemesi, tam da edebiyatın göstergesel mekanizmalarını, edebiyatın biçimlerinin çeşitli stratejilerini sistematik olarak anlama girişimidir* (Eco, 2021: 123, 124). Yazınsal metnin doğası/özü hususunda kendisini Eco'ya yakın bir yere konumlandıran Culler'ın Eco'ya getirdiği eleştiri ise, bildiri metninin başlığından anlaşılacağı gibi, *aşırı yorum* zerinedir. Culler'a göre *Eco'nun aşırı yorum adını verdiği Şey, aslında tam da normal iletişim için gerekli olmayan ancak iletişimin işlevişi üzerinde düşünmemizi sağlayan soruları sorma pratiği olabilir* (Eco, 2021: 120). Gerçekten de gündelik iletişimde Eco'nun ifade ettiği gibi bir aşırı yorum sorunuyla karşılaşmayız. Bunun söz konusu olduğu alan, bağlam ortaklığının sekteye uğradığı yazı ve yazın'ın devreye girdiği yerdir. Paranoid yorum bu alanda, tüm gerekliliklere dayalı ilkesel kaygıların ötesinde ve kelimenin tam

anlamıyla, *mümkündür* ve mümkün olanın tecrübe edilmesi, Culler’ın ifade ettiği gibi, işleyiş üzerine sorular sorma pratiği olabilir: “*Nasıl dilbilim bir dilin tümcelerini yorumlamaya değil, onu oluşturan ve işlev görmesini sağlayan kurallar dizgesini yeniden kurmaya çalışıyorsa, yanlış olarak aşırı yorum ya da bir ölçüde daha iyi olarak aşırı anlama olarak görülen şeyin önemli bir bölümü de bir metni anlatının, betimlemenin, ideolojinin, vb. genel mekanizmalarıyla ilişkilendirme girişimidir* (Eco, 2021: 122)”. Kuşkusuz Eco’nun kaygısı, birer anlatı olması niyetiyle üretilmiş metinler (yazınsal yapıt) özelinde okunmalıdır. Böyle bir durumda okurun, örnek yazarın ve dolayısıyla metnin niyetini tahmin etme tavrında oluşunun kabulü, yazın bilimi açısından, paranoid yorumun aşırılığı yönünde haklı bir gerekçe olabilir. Ancak herhangi biri tarafından üretilmediği bilinen, kelimenin tam anlamıyla, *rastgele* oluşmuş bir gösterenler kütesinin anlamsal yapılanması durumunda *niyet okumaya* dayalı diyalektik ortadan kalkar. Dolayısıyla gösterenler kütesinin yapılanmasını sağlayan yorumun aşırı veya kararında, sağlıklı veya paranoid olmasının bir önemi yoktur. Yapıyı ortaya koyabilen her yorum, yapı ve yapılanmaya yönelik, yapı denen şeyin doğasına yönelik yeni bir soru veya yeni bir cevap ortaya çıkarabilir. Paranoid yorum en az sağlıklı yorum kadar mümkünse, yapılması gereken, birini devre dışı bırakmak yerine her ikisinin de işleyiş için ne anlam ifade ettiğini bulmaya çalışmak olabilir. Anlatının veya anlam olanaklı kütlelerin doğal işleyişlerine izin vermeden doğalarına dönük sonuçlara ulaşmak bir gereklilik gibi görünmemelidir. *Paranoya*, yorum için mümkün olmasının yanında, (Culler’ın ifade ettiği gibi) şeylerin doğasını/yapısını/özünü araştıran *akademik dünya için de elzemdir* (Eco, 2021: 119).

Hjelmslev’in gösterge tasarısı üzerinden düşünülürse Eco’nun içeriğin biçimini, Rorty’nin ise içeriğin tözünü öncelediği söylenebilir. Culler’ın oluşturduğu zemin ise, makalemizin Barthes’ın serüveni temelinde tanımladığı *alımlayıcı yapılandırmanın* kimliğine uygun düşmektedir. Buna göre alımlayıcı yapılandırma, alımlayıcının yapılanmadaki reddedilemez etkisi ve işlevini göz önünde bulundurmalıdır. Alımlayıcının etkisi, göstergenin dışarıyla bağlantısını zorunlu kılar. Araştırmacı olarak alımlayıcı, özdeği yapılandırırken tutarlılığın elverdiği sınırsızlıkta içeriğin tözüyle ilgilenebilir. Bu ilgilenme, kuramsal amacın içeriğin tözüne yönelik olduğu anlamına gelmemelidir. Metnin içeriğine (içeriğin tözüne) yönelik çözümlenmeler, *işlevsel dil birimleri*yle ilgili sonuçlar ortaya koyulmasını sağlayacaktır (Aydemir, 2021: 106). Dolayısıyla amaç, içeriğin biçimine yöneliktir ve içeriğin biçimini anlamaya veya betimlemeye giden yol, kaçınılmaz olarak tözlerin özgürce işletilmesinden geçmektedir. Barthes’ın yapısal çözümlenmeden, işlevdeşlik vurgusundan, yöntembilimsel bir üst dilden uzaklaştığı ve kendisini metinsel çözümlenmeye konumlandığı döneminde yaptığı “amaç” vurgusu önemlidir: “*Amacımız metnin ne anlamını, ne de bir anlamını bulmaktır. Çalışmamızın da, metni, içindeki, saklı olduğuna inandığı bir gerçekliğe göre yorumlamaya çalışan yorumbilimsel türden bir yazınsal eleştiriyle hiçbir ilişkisi yok. Bizim amacımız, metnin çoğulluğunu, anlamlılığının açıklığını tasarlamak, hayal etmek, yaşamaktır* (Barthes, 1993: 147)”. Metnin çoğulluğunu, anlamlılığın açıklığını tasarlamak, *sözlerin* (parole) içinde *dili* (langue) aramaktır. Her ne kadar Saussure, bir dil biliminin ancak sözün (parole) işin içine karıştırılmamasıyla mümkün olduğunu açıkça dile getirmiş olsa da (De Saussure, 1976: 35) yine onun açık kabulüne atıfla *dil*,

sözün hem ürünüdür hem de aracıdır; bu iki olgu daima karşılıklı bir ilişki içindedir (De Saussure, 1976: 40; Barthes, 1986: 17). Buna paralel olarak gösterge bilimi, pozitif bilimlerin metodolojisi ışığında bir varsayımsal-tümdengelim²¹ yol olarak tutmuş olsa da bu durum söze *talep ettiğince konuşma hakkı* vermek anlamında bir bilim-öncesi tümevarımsal soruşturma izlemenin büsbütün yanlış veya faydasız olduğu anlamına gelmemelidir. Bu itibarla örnek bir metin yapılandırılmada; Barthes'ın dil bilimi temelinde tasarladığı, bu makalenin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ele alınıp beşinci bölümünde "*işlemsel düzenlemeler*" adı altında yapılandırılan birimler (ÇEK, BÜT, BEL, BİL) üst dilin varsayımsal-tümdengelimli yönünü temsil ederken içeriğin tözünden hareket edebilecek ilişkilendirici yorumlama, yapılanmaya kendi olağan akışı dışında bir sınırlama getirmeden onun doğasının incelenmesini/gözlemlenmesini temin edebilir.

7. Bütünce/Konudil

Metnin anlamlandırılmasında günümüze yaklaştıkça yazarın (birincil üreticinin) gitgide daha fazla yok sayılması ve görmezden gelinmesi esas olarak farklı düzeylerde hakikat merkezinin yer değiştirmesiyle ilişkilendirilebilir. Sözün (logos) hakikatle ilişkisi üzerine varsayımlar Antik Yunan'dan Orta Çağ'a, oradan Rönesans'a ve günümüze değin hep paradigma kurucu bir görev üstlenmiştir. Kimi zaman sözün bizatihi kendisi, kimi zaman ardında yatan gizli anlamlar, kimi zaman ise sözün söyleyeni veya sözün anlayanı hakikatin/anlamın kaynağı olarak görülmüştür. Eco, metnin yorumu üzerine klasik tartışmanın öncelikle şu iki program arasındaki karşıtlık çevresinde geliştiğini ifade eder: *1. metinde, yazarın ne söylemek istediğini aramak gerekir*, *2. metinde, metnin (yazarın amaçlarından bağımsız olarak) ne söylediğini aramak gerekir* (Eco, 1991: 23). İkinci program kabul edildiğinde ise şu iki karşıtlık ortaya çıkar: *1. metinde, metnin ne söylediğini, metnin kendi bağlamsal tutarlılığına ve gönderdiği anlamlama dizgelerinin durumuna başvurarak araştırmak gerekir*; *2. metinde, alıcının orada ne bulduğunu, alıcının kendi anlamlama dizgelerine veya arzularına, itkilerine, isteklerine başvurarak araştırmak gerekir* (Eco, 1991: 24). Barthes'ın, serüveninin başından sonuna değin durduğu yer, ilk karşıtlık açısından, ikinci programdır. Yapısalcılığın ilkelerine daha yakın olduğu dönemde Barthes; yapısal çözümlemede anlatıcının göstergelerinin anlatı içinde olduğunu ve anlatıda konuşanın gerçek yazar olmadığını dile getirerek açıkça gerçek yazarı dışarıda bırakır (Barthes, 1993: 108). Sonraları Barthes'ın yazar konusunda durduğu yer değişmez: Barthes metinsel çözümlemede yazardan söz edilmeyeceğini ve metnin olduğu gibi ele alınacağını ifade eder (Barthes, 1991: 150). Birinci karşıtlık için yazarın dışarıda kaldığı yerde konumlanan Barthes, ikinci karşıtlık söz konusu olduğunda serüveni boyunca metin merkezli anlayıştan alıcı merkezli anlayışa doğru belli belirsiz bir geçiş yolu izler. Ancak Barthes, Eco'nun arabuluculuk girişiminde olduğu gibi, hiçbir zaman radikal biçimde metinsel dizgeler veya alıcı arasında bir tercih yapmaz. Makalenin başından beri tedricen incelenen bu karşıtlığın

---

²¹ Varsayımsal-tümdengelimli yöntemle kastedilen; önce bir varsayımsal model/üst dil tasarlamak ve tüm metinleri (sözleri) bu modele uygunluğu açısından inceleyerek/çözümleyerek modeli geliştirmek.

arada bir yerde eritilme çabası, ele alınacak konudilin neliği ve niteliğine yönelik bir temel oluşturur.

Anlam olanaklı kütle nitelendirmesinin yola çıktığı noktayla *metnin yazarından soyutlanması* kabulü arasında temel bir ilişki vardır. Yazarın bakış açısından onun ürettiği metin, o hâliyle anlamlı bir bütün/dizge niteliğindedir. Ancak metinlerarasılığın ve dolayısıyla alımlayıcının devreye girmesiyle metin yazarından koparıldığında ürün olmaktan çıkıp üretime hazır bir anlam olanaklı kütle hâline gelir. Kuşkusuz anlatı olarak tasarlanmış birer anlam olanaklı kütle olarak roman, şiir, tiyatro gibi metinler, var olan dilbilgisel ilişkileri (veya metne yaklaşma niyetindeki farklılaşma) nedeniyle anlamlı bir dizgeye dönüşüm için okuru işbirliği yapmaya daha fazla zorlar. Metnin niteliği (bilimsel, realist, sembolik, sürrealist vb.), anlamlı bir ürün olarak ortaya çıkmasında baskın rolün metinle okur arasında farklılaşan oranlarda paylaşılmasına yol açar. Örnek olarak realist çizgide yazılmış bir romanın yeniden üretiminde baskın rol metne aitken alışılmadık dilsel ilişkilerle kurulmuş bir sembolik şiirin anlamlandırılmasında okura ait olabilir. Bu rol paylaşımı, bilimsel bir metinde yazar lehine en uç noktaya kadar taşınabilir. Bilimsel terminolojiyle kurulmuş bir metin, ilgili alanın terminolojik sözlüğü temelinde bir anlamlandırmayı talep eder. Ancak paylaşımın alıcı/okur lehine uç noktaya çekilmesi de mümkündür. Söz gelimi içi oyuncak dolu bir sepet, farklı desenlerle örülmüş rastgele bir halının üzerine gelişigüzel boşaltıldığında ortaya çıkan tablo, (somut bir müdahalede bulunulmadığı varsayılarak) pek tabii bir oyun kurucu tarafından o hâliyle anlamlı bir dizgeye dönüştürülebilir. Böyle bir durumda Eco'nun örnek yazar ile örnek okur arasında kurduğu gibi bir diyalektik, devre dışı kalır. Okur veya oyun kurucu, yetkiyi ve sorumluluğu büsbütün kendi üzerinde hisseder. Bu durumda, uzlaşmada eli güçlü olan taraf okurun/oyun kurucunun dil tecrübesine dayalı bağlamının kendisidir. *Oyun kurmak* ve *oyun kurucu* ifadeleri Gadamer'in *oyun* ve *yapıya dönüşüm* kavramları etrafında düşünüldüğünde, Gadamer'in ısrarla karşı durduğu subjektivitenin bir etkinliğine atıfta bulunuyor gibi görünebilir: Gadamer'e göre oyun, oyuncudan bağımsız olarak vardır ve oyuncunun oynaması, oyuna katılmak/ait olmaktan ibarettir.²² Ancak Gadamer'den farklı olarak burada oyun kurmakla kastedilen, öncül bir tasarlanmadan uzak anlam olanaklı kütleler üzerine bir işlem olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca ortaya konmuş bir metni sökmek, parçalara ayırmak ve yeniden kurmak, tarihsel bilincin yapamayacağı bir işlem değildir. Buradaki işlem, Heidegger'in onaylayacağı anlamda, *tarihbilimsel* (tarihe/bağlama tâbi oluşunun farkında olan)²³ bir yaklaşımın sonucudur. Alımlayıcı, bağlamdan bağımsız bir özne değildir. Aksine o, belli bir bağlamın/tarihin güdümündedir. Ancak, kendi tarihselliğinin farkında olmakla, bunu hesaba katarak, tarihbilimsel bir tavırla oyun kurabilir ve kurduğu oyuna ait olabilir. Bunun en kolay yolu ise, oluşum bağlamından ve oluşturulmuş biçiminden bağımsız olan anlam olanaklı kütleleri ele almaktır. Dolayısıyla anlamlı bir bütüne dönüşmede alım-

²² Sanat eserinin oyun karakteri, oyunun yapıya dönüşümü ve katılan/ait olan olarak oyuncu için bk. (Gadamer, 2008: 145-173)

²³ Heidegger'in varlığın neliğini arayan felsefi tavrın bir niteliği olarak "tarihbilimsellik" (tarihe tâbi oluşun farkında olarak hareket etme) için bk. (Heidegger, 2020: 45-49)

layıcının tesirini takip etmeye en uygun bütünceler, varlığını, yazarından, üretilmiş olmaktan, üretilmiş biçiminden uzakta kazanabilmeye en uygun anlam olanaklı kütleler olabilir. Bu itibarla, bir yazar tarafından tasarlanmış olan yapıtların malzeme edildiği metin yapılandırma/çözümleme işlemlerinde, yapıtın yazarı, yazarın bağı olduğu edebî vb. ekoller ve metnin sosyal veya psikolojik oluşum bağlamı tamamıyla yok sayılmalıdır. Bu yolla, metinsel bağlamından koparılan konudilin, okur-yazar diyalektiğinden bir adım daha uzaklaştırılmış olur.

8. Sonuç

Anlam olanaklı özdeksel kütlelerin anlamlı dizgelere dönüşüm koşullarını, alımlama ve alımlayıcı etkisi temelinde tartıştığımız çalışmamızın alt başlıklar içine yayılmış sonuçları şöyle özetlenebilir:

Öncelikle Barthes'ın gösterge bilimi için dil biliminden hareketle ele aldığı dizimsel ve çağrışımsal ilişkiler yeniden tartışılmıştır: İlk örnekçesinde Barthes'ın, Propp'un halk masalları üzerinden elde ettiği işlevdeşlik bağıntısından yola çıkarak benzer bir işlevdeşliğin dizimsel düzlemi temellendirici bağlamda tüm anlamlı dizgeler için geçerli kılınabileceğine yönelik varsayımı, sözlü kültür ürünü ile yazılı kültür ürünü arasındaki ayrım gözetilerek yeniden değerlendirilmiştir. Barthes'ın sözlü ürüne uygulanabilecek işlemin "ürünü tespit etmek" iken yazılı ürüne uygulanacak işlemin "bir yapılanmayı üretmek" olacağı yönündeki daha sonraki çıkarımından hareket ederek, işlevdeşlik varsayımının ancak sözlü anlatı temelinde tanımlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, yazılı anlatının dizimsel düzlemdeki yapılanmasının, bir arada bulunan göstergelerin kendi aralarında tutarlı bir bütüne dönüşme işleminden ibaret olduğu kabul edilmiştir.

Barthes'ın belirtiler ve bilgiler iki alt sınıfı üzerinden tanımladığı çağrışımsal düzlem ise, söz konusu alt sınıfların "örtük gösterilen" barındırıp barındırmaması bağlamında ayırt edildiği için düz anlam ve yanlanlamla ilişkilendirilmiştir. Bu itibarla öncelikle düz anlam boyutu ele alınmış, her yanlanlamın bir düz anlam zemininden kalktığı kabul edilmekle birlikte hangi gösterilenin düz anlam (örtük olmayan) hangi gösterilenin yan anlam (örtük olan) olarak tayin edilmesinde alımlayıcı/yapılandırıcı tavrın etkili olduğu saptaması yapılmıştır. Buna göre her bir okuma (yapılandırma), kendi dil tecrübesi temelinde şekillenmiş özgün bir alımlayıcı sözlüğü temelinde gerçekleşirken göstergelerin düz anlamlı veya yan anlamlı oluşuna yönelik tespitler, söz konusu özgün sözlükler bağlamında gerçekleşebilir. Barthes'ın "metni yapılandırılan şey, metinlerarası ilişkilerdir" genel kabulünden kalkarak metinlerarasılık kavramı da örtük gösterilenle (belirti, yan anlam) ilişkilendirilmiştir. Metinlerarası ilişkilerin metnin kendisinden sonra ortaya çıkmış metinlerle irtibat kurabilmesinden hareketle, yapılandırmanın çağrışımsal boyutunun alımlayıcı etkinliğini kesin olarak gerektirdiği sonucuna varılmıştır. Göstergelerin ilişkilendirilerek bilgi ve belirtilerin alımlayıcı tarafından tayin edilmesi, semantik izotopinin yapılandırılması olarak tanımlanmıştır. Semantik izotopinin yapılandırılması, organik bir bütün olarak metnin özdeksel ilişkilerini gözetir ve özdeğin dizimsel ve çağrışımsal düzlemde tutarlı bir bütün olarak yapıya dönüşmesi bu şekilde gerçekleşmiş olur. Alımlayıcı yapılandırmanın

bu açıklamasıyla alımlayıcının kimliği için şu sonuca ulaşılmıştır: Alımlayıcı, kendi dil bağlamı/sözlüğü ile özdeksel bütün arasında arabuluculuk yaparak tutarlı bir yapı meydana gelmesini temin eder. Alımlayıcının vasfı, eş zamanlı bir yapılanma için arabulucuk yapmaktır.

Dizimsel ve çağrışımsal düzlemin değerlendirilmesinin ardından Barthes'ın birim sınıfları (çekirdek, bütünleyim, belirti, bilgi) yeniden tanımlanırken üst dil meselesi ve içeriğin tözü/biçimi karşılığı özelinde şu sonuçlara varılmıştır: Saussure'den beri pozitif bilimler olma yolunda çaba sarf eden dil bilimi ve gösterge bilimi için yapay bir üst dilin gereği, bilimselliğin ön koşulu olarak görülür. Ancak alımlayıcı yapılanma için göstergeleri ilişkilendirecek etkinlik, bir doğal dil etkinliği olarak *diyalog*dur. Alımlayıcının yapılandırmasıyla yapıya dönüşecek özdeksel kütlelerin, yapılandırıcı bir üst dil olarak (varsa tümü kapsayıcı üst dilsel birimlerin yanında) doğal dile ihtiyacı vardır. Tümü kapsayıcı olmasa da ilişkilendirici bir üst dil olarak tanımladığımız alımlayıcı diyalog her ne kadar içeriğin tözüne yönelik bir arayışı karşılamış gibi görünse de esasen içeriğin biçimine ulaşmayı hedefleyen bir etkinlikler bütünüdür karakteri olarak kabul edilmelidir. Varsayımsal bir örnekçenin kendisini metinler üzerinde denetlemesi anlamında tümdengelimli yöntem pozitif bilimin yöntemi olarak kabul edilirken ilişkilendirici diyalog (yorumlama), amacı içeriğin biçimini keşfetmek olan tümevarımlı "pozitif bilim öncesi" bir keşif yolu olarak tanımlanabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Altınörs, A. (2010). Bir İdeal Dil Projesi Olarak Characteristica Universalis, *Felsefe Dünyası*, S.51, s.67-78.

Aydemir, Ö. K. (2021). Türkçenin Anlamlandırma Kökleri ve Gelişim Edinci Üzerine Dilbilim Odaklı Kuramsal Sorgulamalar, *İçinde- Türkçeye Saygı: Prof. Dr. Hacı Ömer Karpuz'a Armağan (Ed. Özgür Kasım Aydemir, İdris Nebi Uysal, Fatih Öztürk)*, Konya: Palet Yayınları, s.105-126.

- Barthes, R. (1986). *Göstergebilim İlkeleri* (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Sözce Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Seriven* (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2016). *S/Z* (Çev. Sündüz Öztürk Kasar), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul: Multilingual.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çetişli, İ. (2016). *Batu Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- De Saussure, F. (1976). *Genel Dilbilim Dersleri-1* (Çev. Berke Vardar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eagleton, T. (2005). *Literary Theory – An Introduction*, Blackwell Publishing.
- Eco, U. (1991). *Alımlama Göstergebilimi* (Çev. Sema Rifat), İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Eco, U. (2021). *Yorum ve Aşırı Yorum* (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve Yöntem-1*, (Çev. Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem-2*, (Çev. Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Harris R., Talbot J. T. (2018). *Dil Bilimi Düşünümünde Dönüm Noktaları I* (Çev. Eser E. Taylan, Cem Taylan), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Heidegger, M. (2020). *Varlık ve Zaman* (Çev. K. Harun Ökten), İstanbul: Alfa.
- Kıran, Z. (1986). *Dilbilim Akımları*, Ankara: Onur Yabancı Diller Kit. ve Yay. Merkezi.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel Genel Dilbilim* (Çev. Berke Vardar), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür – Sözüün Teknolojileşmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, E. (2021). Dilin İnsani Değerlerle Olan İlişkisini Gadamer'in Dünya ve Çevre Ayrımında Okumak: Türkçe Üzerinden Bir Değerlendirme, *İçinde- Türkçeye Saygı: Prof. Dr. Hacı Ömer Karpuz'a Armağın* (Ed. Özgür Kasım Aydemir, İdris Nebi Uysal, Fatih Öztürk), Konya: Palet Yayınları, s.357-372.
- Palmer, R. E. (2015). *Hermenötik*, (Çev. İbrahim Görener), İstanbul: Düşün Yayıncılık.

- Rifat, M. (2017). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları – 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2018). *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Yücel, T. (2020). *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yayınları.
- Zeyrek, D. (1991). Göstergebilim, Söylem Çözümlemesi ve Anlatı İncelemesi, *Dilbilim Araştırmaları*, C.2, s.105-112.

Extended Summary

French semiotician Roland Barthes' semiotic adventure from structuralism to post-structuralism provides a suitable plane for observing the problem of "source and basis of meaningfulness" which causes the differentiation of the founding ground in explaining the dynamics of making meaning of texts, and thus it also provides a suitable plane for observing the process of transformation of sign associations into meaningful systems. Setting out with the principles of structuralism, Barthes begins to push the limits of structuralism as he progresses on his own theoretical and intellectual journey; he tries to excuse without getting disconnected completely. The increasing importance of intertextuality throughout Barthes's adventure necessitates a perspective that emphasizes the side that sense-maker in the activity of sense-making. With the intention of observing the results of responding to the necessity in question, in this article, Barthes' adventure is discussed in the context of various reference points ranging from structural linguistics to philosophical hermeneutics, and within this scope, Barthes' structuralist semiotics model (1966) is reinterpreted in the context of the concepts of "reception" and "receptive".

The general problems and results of our study, in which we discussed the conditions for the transformation of meaningful signifier masses into meaningful systems, on the basis of reception and receptive effect, can be explained as follows:

First of all, the syntagmatic and the paradigmatic relations, which Barthes discussed for semiotics with reference to linguistics, were discussed again: In his first model, Barthes's assumption that a similar homology can be made valid for all meaningful systems in the context of syntagmatic plane grounding, based on the homology relation which Propp obtained from folk tales, has been re-evaluated by considering the distinction between the product of orality and the product of literacy. Based on Barthes' later inference that the action that can be applied to the product of orality is to "identify the product", while the action to be applied to the product of literacy is to "produce a structuring", it is concluded that the homology assumption can only be defined on the basis of oral narrative. From this point of view, it has been accepted that the structuring of the narrative of literacy on the syntagmatic level consists of the transformation of the sign associations into a coherent totality.

The paradigmatic plane, which Barthes defines over two subclasses of index and information, is associated with denotation and connotation, since these subclasses are distinguished in terms of whether

they contain "implicit signifieds" or not. In this respect, first of all, the dimension of denotation was discussed, although it is accepted that every connotation arises from a denotation ground, it was determined that the receptive/structurative attitude was effective in determining which signified as denotation (non-implicit) and which signified as connotation (implicit). Accordingly, while each reading (structuring) takes place on the basis of a unique receiver dictionary shaped on the basis of its own language experience, determinations regarding the denotation or connotation of the signs can be realized in the context of these original dictionaries. Based on Barthes' general acceptance that "what structures the text is intertextual relations", the concept of intertextuality is also associated with the implicit signified (index, connotation). It has been concluded that the associative dimension of structuring definitely requires receptive activity, as intertextual relations can communicate with texts produced after the text itself. Assignment of information and indexes by the receiver by associating the signs with each other is defined as "structuring the semantic isotopy". The structuring of the semantic isotopy takes care of the material relations of the text as an organic whole, and in this way the transformation of the matter into the structure as a coherent totality in syntagmatic and paradigmatic planes takes place. With this explanation of the receptive structuring, the following conclusion is reached for the identity of the receiver: The receiver ensures a coherent structure by mediating between its language context/dictionary and the material totality. The receiver's qualification is to mediate for a synchronic structuring.

After evaluating the syntagmatic and paradigmatic plane, while Barthes' unit classes were redefined for the structuring attempt made in the last section, the following conclusions were reached in terms of the metalanguage issue and the opposition of the substance of content/form of the content: The necessity of an artificial metalanguage for linguistics and semiotics, which have made an effort to become a positive science since Saussure, is seen as a prerequisite for being scientific. However, the activity that will relate the signs for the receptive structuring is the dialogue, as a natural language activity. The material mass, which will be transformed into structure by the configuration of the receiver, needs natural language as a constructive metalanguage (alongside all-inclusive metalinguistic units, if any). Although the receptive dialogue, which we define as an associative metalanguage, although not exhaustive, seems to meet a search for the substance of the content, it should be accepted as a "character of the whole of activities" that essentially aims to reach the form of the content. As the deductive method is accepted as the method of positive science in the sense that a hypothetical model checks itself over the texts, associative dialogue (interpretation) can be defined as an inductive pre-scientific way of discovery whose purpose is to discover the form of the content.